

**Pécsi Tudományegyetem
Állam- és Jogtudományi Kar
Doktori Iskola**

Benke József

A reményvétel

A doktori értekezés tézisei

Témavezető:
Prof. Dr. Kecskés László DSc
tanszékvezető egyetemi tanár
Polgári Jogi Tanszék

**Pécs
2011**

I. rész

A kitűzött kutatási feladat összefoglalása

1. A kutatás tárgyául választott, különös elemeket tartalmazó szerződés – melynek tárgya a remény – számos, az értekezésben kimutatott ok miatt alkalmasnak mutatkozott arra, hogy a vagyoni jog tudományának figyelmét magára vonja, és ezt az állapotot évszázadok hosszú során keresztül szinte folyamatosan meg is őrizze.
2. Alig van térben világszerte, időben pedig a Kr.u. VI. századtól kezdve olyan jelentősebb polgári jogalkotási, kodifikációs „termék”, amely valamilyen módon, így a kifejezett szabályozás vagy a hallgatás alapos indokolása útján ne vette volna asztalára a reményvétel kérdését. Ugyanez a helyzet a jogtudománnyal is. Az „emptio spei”-jelenség az utóbbi másfél évezredben igen népszerű téma volt a római és bizánci jogtudósok, a glosszátorok, a kommentátorok, a kanonisták, a humanisták, a természetjogászok és a pandektisták (köztük az egyetemes jogtudomány legnagyobb alakjaival), majd a kontinentális és az angolszász „nemzeti” jogok jelentős, hazájukon kívül is közismert művelői körében.
3. A kutatás tárgyának az a szinte „különc” eleme, amely az iránta való érdeklődés ilyen lenyűgözően általános mértékét eredményezte, a „jog” szinte valamennyi jelenségsíkján leírható és megfogalmazást is nyert (részint az értekezésben). Az ti. tárgya volt a jogtudomány, jogalkotás, jogalkalmazás hármassága legabsztraktabb (pl. általános jogbölcselet) és legkonkrétabb (pl. eseti jogvita) megnyilvánulásainak, ill. mindezek történeti és kontemporálisan összehasonlító ágazatainak. E különleges idea a legszélesebb generalitásban úgy írható le, hogy részévé válhat-e a jog szigorú világának (juridikum) egy metajurisztikus vagy akár ajuridikus fogalom úgy, hogy mint idegentest tökéletesen megfér környezetével, s azt anélkül idomítja saját magához, hogy a sztrikt jogi fogalomrendszer sérülne. A vagyoni jog területén konkrétabb kérdések sora tehető fel ezzel a jog világában idegen szubsztanciával kapcsolatosan. Így a forgalmi kockázatok normatív és ügyleti kezelhetősége, a kötelemszegés határai, a szolgáltatás és ellenszolgáltatás értékegyensúlya, a dologfogalom és a jogügyleti tárgyak kapcsolata, alanyi jog és váromány összefüggései, a tulajdonátszállás, a veszélyviselés és a szavatosság szabályai, a vegyes szerződések problémái stb.
4. Miben áll tehát ez a figyelemre méltó idea, vagyis mit jelent az látszólag, s mit valójában? Melyek e különbségek, és azok okai? Kinek a nevéhez kapcsolódik, s milyen objektív és szubjektív előzményekre vezethető vissza ez a feltalálói szintű jogtudósi lépés? Hogyan élte túl „feltalálóját” e gondolat mintegy 1800 évvel, s hogyan terjedt az el a világ legnagyobb részén? Mit jelent az napjainkban a „donor-kódexet” produkáló országok magánjogában, s hazánkban? Többek között ezekre a kérdésekre keresi a választ az értekezés.
5. A téma romanisztikai magjának vizsgálatát Benedek Ferenc professzor javaslatára még a 2002/2003. akadémiai évben, végzős joghallgatóként kezdtem meg.
6. E témában 2004 és 2008 között több publikációm is megjelent. A nemzetközi szakfolyóiratban közölt tanulmány publikálásában Andreas Wacke professzor (Köln) támogatott. Utoljára (2010-ben) a nagyobb lélegzetű klasszika-filológiai közlemény jelent meg, míg a grécisztika körében írott fejezet a Jogtörténeti Szemlében vár megjelenésre.
7. „A polgári jogi felelősség alapp problémái” címet viselő, Kecskés László professzor által vezetett polgári jogi doktori alprogram keretébe az értekezés által vizsgált kérdéskörök

elsősorban a szerződés hibás teljesítésért való felelősséggel, másodsorban a szerződésszegéssel okozott kár megtérítéséért fennálló felelősséggel összefüggésben kapcsolhatók be.

II. rész

Az elvégzett vizsgálatok, a feldolgozás módszerei

1. Az értekezés két főrészből áll: az első a reményvétel kialakulását, a második a már kialakult jogi kontúrokkal rendelkező reményvétel továbbélését, fejlődését, átalakulását tárgyalja.
2. Az Első rész három fejezetben adja elő az intézmény kialakulásának történetét. A fejezetek a klasszika-filológia, a jogi grécisztika és a római jog tudománya eszközeinek felhasználásával mutatják be vizsgálatuk tárgyát és – szükség szerint – módszereit. Az I. fejezet – részletes módszertani bevezető és a téma szükségességének indokolása után – a remény fogalmának, ill. a reményvételi szerződés eseteiként számba jövő tényállásoknak a görög és római szerzők irodalmi, történetírói, mitológiai munkáiban való megjelenéseit tárgyalja. A II. fejezet – szintén a metodika és egyes alapfogalmi dilemmák bemutatását követően – tartalmazza a reményvétel jogtechnikai problémáinak elemzését és ezekre egy lehetséges megoldás kidolgozását az ókori „görög” jogban. A III. fejezet – az e kutatási terület nagysága miatt alkalmazott tematikus szűrők bemutatása után – részletesen tárgyalja az intézmény „feltalálásának” és kidolgozásának körülményeit a római jogban. Ehelyütt a romanisztikai kutatómódszertan és az exegetika módszereinek ismertetése csak annyiban kerül szóba, amennyiben az a megértést segíti, és a hitelességet tanúsítja. A fejezet az említett feltalálás és kidolgozás kérdéseit tartalmazó 1. alfejezetet követően két további alfejezetben vizsgálja a reményvétel intézményét. A 2. alfejezet – a nemlétező dolgok adásvételével kapcsolatos kérdések összefoglalását követően – a reményvétel ún. iskolapéldáin keresztül mutatja be a szerződés tárgyát és tartalmát, valamint a szerződési atypus egykori szociálpolitikai jelentőségét. A 3. alfejezet a reményvétel egyéb, vagy forrásszerű, vagy a forrásokban reményvételnél ugyan kifejezetten meg nem jelent, de lényegüket tekintve a forrásszerűekkel egy tekintet alá eső módozatait mutatja be.
3. A Második rész – szintén három fejezetben – tárgyalja a kialakult jogintézmény továbbélését. A IV. fejezet a római jog továbbélésének jellegadó korszakai, irányzatai, művei alapján von le következtetéseket arra, hogy a keleti jogiskolákban és a nagyobb bizánci kodifikátumok által, majd a nyugati jogtudomány termései következtében, s ezekkel párhuzamosan a kanonisztika idevágó tanai folytán a római jog eredményeihez képest „ment-e a könyvek által a világ elébb”. A fejezet végén néhány jelentős, napjainkban hatályban nem lévő törvénykönyv a vizsgálat helyszíne. Az V. fejezet első része a kontinentális magánjog egyes, a jogi recepció tekintetében jelentősebb (donor-)kódexeit, ill. az európai jog néhány produktumát, továbbá – kutathatóságuktól függően – a külföldi bírói praxisban felmerült analóg jogeseteket vizsgálja. A fejezet második része az angolszász jogrendszerek közül Anglia és az USA (Arizona, Louisiana) jogrendszeréből tesz a kutatás tárgyává szemelvényeket mind az ún. kodifikált törvényjog (statutory law), mind a bírói esetjog (case-law) területéről. Az utolsó, a VI. fejezet a hazai magánjog tudományának, kodifikációs törekvéseinek, valamint a bírói gyakorlatnak a vizsgálatát törekszik elvégezni azzal a megszorítással, hogy a

fejezet a hatályos jogra koncentrálnak, de nem rekeszti ki a történeti szempontú vizsgálódásokat sem. E kutatás időbeli végpontja kézenfekvő: a magyar magánjogi codex ferendus 2010-ben újfent folytatódó kodifikációja.

4. Az értekezés végén található a rövidítéseket, a nem jogi forrásokat (feliratok, papirologia, görög és latin szerzők művei), a régi és a hatályos jogi forrásokat (jogsabályok, felsőbb bírósági gyakorlat), a felhasznált irodalmat és internetes forráshelyeket tartalmazó részletes mutató, valamint a német nyelvű összefoglaló.
5. A vizsgálati módszereket a „kutatási helyszínek” sajátosságai határozzák meg. Más-más megközelítési és igazolási metodikát igényelnek ugyanis a köztörténet és a klaszszika-filológia, az ókori görög és római, a középkori bizánci és nyugat-európai, ill. a hatályos kontinentális és az angolszász jog világának tényei. Ezek az önálló jogi vagy jogi relevanciával bíró, párhuzamos valóságok sajátos forrásanyagokra épülnek, amelyek elemzése meglehetősen eltérő, s megint csak sajátlagos módszereket követel.
6. Minden fejezet, ill. elkülöníthető rész bevezetője kettős célt szolgál. Egyfelől arra irányul, hogy a kutatási téma tartalmi kereteit meghatározva kizárja a tárgytól való legkisebb eltérés lehetőségét is, másfelől röviden törekszik bemutatni azt az elemzési módszert, amely alkalmazása nélkül helyes eredmény aligha várható.
7. Nemcsak a vizsgálatok tárgyának, vagyis a reményvételnek és az azzal összefüggő kérdéseknek a gondos körülhatárolása volt elengedhetetlen, hanem a kutatás tér- és időbeli dimenzióit is korlátok között kellett tartani. Utóbbi különösen igaz a kontemporális jogösszehasonlítás tekintetében.

III. rész

A tudományos eredmények összefoglalása, azok hasznosításának lehetőségei

1. Remény és reményvételi tényállások az irodalmi forrásokban

- a) Ez a fejezet azt törekedett kutatni, hogy az ókor jelentősebb görög és latin nyelvű szépirodalmi, történetírói, mitológiai forrásai – a Kr.u. II. századdal bezárólag – miként határozták meg a remény fogalmát, ill. azokban hogyan jelentek meg a reményvétel utóbb relevánssá vált egyes fontosabb, példaszerű tényállási elemei. A reményvétel (emptio spei) egyik római iskolapéldája szerint a vevő jövőbeli, bizonytalan halászsákmányt vesz meg fix összegért. A cseppet sem különleges, sőt akár a pénz megjelenése előtti időkre visszamenő (a folyamvölgyi civilizációk nem voltak részei a vizsgálatoknak) „tényállás” jogi konstrukcióként ugyanakkor igen különössé lett, s éppen attól vált ilyenné, hogy adásvételként fogták fel azt. Nem tűnt feleslegesnek tehát megvizsgálni, hogy az elnevezést és a rendszertani elhelyezést kiöltő római jurista, Sextus Pomponius a remény fogalmának, illetve a reményvétel egyes tényállási elemeinek (melyek értelemszerűen utóbb váltak ún. tényállási elemmé) milyen megjelenéseivel, megítélésével találkozhatott az antikvitás általa ismert történetírásában, szépirodalmában, illetve mitológiájában. Tekintettel arra, hogy egy 1800 évvel ezelőtt élt jogtudós műveltségét kellett feltérképezni, részletes indokolás – pl. post és ante quem terminusok meghatározása – előzi meg a kiválasztott művek, műrészletek bemutatását.
- b) A görög irodalomból számos nagy mitológiai, szépirodalmi, történetírói, filozófiai mű került górcső alá, hiszen a görög antikvitás hatalmas és a jogtörténész számára is fel-

becsülhetetlen értékű irodalmában igen sokhelyütt felbukkan a remény fogalma, hol annak isteni megtestesüléseként – mint Elpisz (Ἐλπίς) istennő –, hol pedig köznapi fogalomként, utóbbi esetben számos módon toldalékolt névszói, pontosabban köznévi (ἐλπίς), ill. igei alakban (ἐλπίζω, ill. ἔλπω). Részint a quintilianusi „ajánlott irodalom”-ból, részint azon kívül vizsgálat tárgya volt Hésziodosz: Munkák és napok c. tankölteménye, Aiszóposz számos tanmeséje, Aiszkhülosztól az Oreszteia, Szophoklész Antigonéja, Thuküdidésztől A peloponnészoszi háború története (mélósi dialógus), Xenophóntól a „Kürosz nevelkedése”, Platón: Az állam c. dialógusa, Arisztotelész Eudémósi és Nikomakhoszi etikája, Menandrosz Düszkolosz c. komédiája, Theokritosz „Idill”-jei, Diogenész Laertiosznak a filozófusok életéről és tanairól szóló gyűjteménye, Plutarkhosz Párhuzamos életrajzai (Periklész, Alexandrosz, Szolón, Antonius).

- c) Az auctores Latini körében is elengedhetetlen volt megvizsgálni azokat a szerző- és műírókat, akik és amelyek a II. századi jurisperitus számára minden bizonnyal ismertek voltak. Az alfejezet – csakúgy, mint a görögöknél – a mitológiával kezdődik, ki-mutatva, hogy a Remény istennője, Spēs a görög Elpisszel szemben valódi kultuszt élvezett, s nem tűnt mellékesnek az sem, hogy éppen mely társadalmi rétegek körében. Itt a kutatásnak az is tárgya volt, hogy Spēs miként jelenik meg a képzőművészetben vagy a numizmatikában. A latin szerzők vizsgálata körében megállapítható volt, hogy már a Kr.e. II. század első harmadában találni olyan római szerzőt, aki a reményt expressis verbis – természetesen nem technikus értelemben – összekapcsolta az adásvétel fogalmával (Publius Terentius Afer: Adelphoe [Testvérek]). Szerepel még a válogatott művek között: Terentius Varro De lingua latina-ja; Marcus Tullius Cicero De officiis c. erkölcsstani műve; Publius Vergilius Maro Georgica c. eposz-tankölteménye; Valerius Maximus tripusz-története (Factorum et dictorum memorabilium libri novem); Titus Livius „A római nép története...” c. opusza; idősebb (Lucius Annæus) Seneca Controversiæ-je; Publius Ovidius Naso Heroides-e; Titus Petronius Arbitr Satyriconja; Marcus Fabius Quintilianus szónoklattani műve (Institutio oratoria); ifjabb (Lucius Annæus) Seneca Apocolocyntosis-a és Erkölcsi levelei (VIII; X; XIII; CXX); Cornelius Tacitus Évkönyvei s végül Lucius Apuleius: Átváltozások c. regénye.
- d) A vizsgálatokból a következő eredmények voltak megállapíthatók. Az idézett művekből kiviláglik egyfelől, hogy a szerzők felismerték a halászat, illetve a bizonytalanság, a szerencse és a remény fogalmának összefüggéseit, s azokat akár egyéb, látszólag teljesen más, távolinak tűnő mondanivalójukkal, vélekedésükkel összefüggésben, azok alátámasztására is előszeretettel alkalmazták példabeszéd-jelleggel. Másfelől levonható az a következtetés is, hogy a remény bizony „értékes holmi”. Ezt a jog nyelvére pontosabban talán akként lehetne „lefordítani”, hogy a szerzésben reménykedő olyan függő jogi helyzetben van, amelyben bizonyos javak megszerzése már senki máson, mint a szerencse forgandóságán, a jó sors kegyén, a körülmények kedvező összjátékán (stb.) alapul, vagyis a beszerezni kívánt javak feletti jogszerzés már más személyek, akár a szerződő fél által szankció nélkül meg nem akadályozható. Ez a szituáció pedig forgalmi szempontból semmiképpen sem tekinthető értéktelennek. Még akkor sem, ha a görög és római auktorok többsége nagyobbra tartotta a meglévőt, mint a jövőbelit, avagy a kisebb haszonnal járó biztosat, mint a bővebb hozammal kecsegtető bizonytalant.
- e) A plutarkhoszi Szolón-életrajzban található ún. tripusz-mese egy jövőbeli halászsákmány megvételéről szól a Hét Görög Bölcs idejéből. Az eset szerint a hálókba

váratlanul egy színarany áldozati edény – tripusz – került, s a kérdés az volt, kit illet: a vevőt vagy az eladót. A történet az értekezés szinte valamennyi fejezete szempontjából jelentőséget nyert, így részletes exegézise fontos volt.

2. A reményvételszerű ügyletek problematikája az ókori görög jogban

- a) A jogi grécisztikai kutatást az az ellentmondás is motiválta, ami a tripusz-mese és a görög vagyoni jogi szakirodalom között oly látványosan feszült. Utóbbi alapján ti. a VII-VI. században még a „jogi környezetben rejlő” akadályokba ütközött a szerződéskötéskor még nem létező dolgok forgalma. A vizsgálatok megkezdése előtt különös hangsúlyt kapott a „görög jog” kifejezés pontosítása. További igen jelentékeny problémakör volt a görög jog forrásanyagának körvonalazása.
- b) Az akadályokkal kapcsolatos kérdések felütése az a megállapítás, hogy a rómaiak által utóbb reményvételnek nevezett, igen egyszerű tényállásokkal megvalósítható, létrehozható ügyletek lebonyolítására a görög jogban nincsen mód. Az értekezés részletesen bemutatja, hogy melyek azok a „jogi környezetben” rejlő akadályok, amelyek lehetetlenné teszik a jövőbeli dolgok adásvételét. Ennek keretében vizsgálja az ún. diadikaszia-eljárást, a homologia fogalmát, a diké blabész nevű keresetet, s végül a „kölcson” (daneion) mint általános restitúciós jogcímet.
- c) Avégből, hogy ezek a gyaníthatóan látszólagos akadályok igazoltan eshessenek el, meg kellett vizsgálni a görög adásvétel karakterisztikáját is. Nem hihető ti., hogy olyan ügyletekben, melyek már a pénz megjelenése előtt is gyakoriak lehettek, ne legyen mód megállapodni. Az általános vételjogi vizsgálatok arra vezettek, hogy a görög jog soha nem lépett túl azon a tételen, hogy az adásvétel nem más, mint áru és vételár egyidejű cseréje, s ezért hiányzik a kifejezetten az adásvételből keletkező speciális kereset. A kutatásnak tárgya volt a szavatosi jogok ősi előképének vizsgálata (bebaiószisz), ill. annak kizárásának mikéntje.
- d) A következő szerkezeti egység a görögök megoldási „trükkjeit” vizsgálja meg a jogi akadályok vélelmezett látszólagos volta miatt. Ilyen megoldáscsoport az, hogy amikor akár a vételár, akár az áru szolgáltatása csak egy későbbi időpontban történik meg, a görögök a mai fogalmaink szerinti vegyes szerződéseket alkalmaznak: kombinálják az adásvételt egyéb szerződésekkel, előbbi esetben a kölcsönnel, utóbbiban pedig a szállítással és a bérlettel, haszonbérlettel. A jövőbeli dolgok a görög jogfelfogás szerint nem lehetnek adásvétel tárgyai, mert nem lehetséges az átadásuk a vételárral egyidejűleg. Álláspontom szerint nem az átadhatóság hiánya az ok, hanem egészen egyszerűen az, hogy az eladott dolog még nem is létezik. Itt merül fel az a „perdöntő” kérdés: létezik-e a jövőbeli halászsákmány, vagy az aratás, sőt a vetés előtt álló gabona, létezik-e a szőlőtő fürtjeként az újbor? Utóbbiak forgalma kimutatható a görögöknél is, noha a jogtörténet évezredek alatt időről időre (helyszíntől, kortól függetlenül) közjogi eszközökkel tiltották a gabona- vagy terményspekulációt.
- e) A „vegyes” ügyletekre térve, azok lehetőségei – többek között papiruszleletek alapján – a következők. A jövőbeli, bizonytalan fogások átruházására irányuló, ugyanakkor feltétlen pénzfizetési kötelezettséggel kötött ügyleteket részben munkavégzésre irányuló szerződésként fogták fel a görögök. A bérlettel, (al)haszonbérlettel pedig azért volt értelme helyettesíteni, fedni (nem leplezés, színlelés) az „adásvé-

telt”, mert a „vevő” mint bérlő, haszonbérlő vagy alhaszonbérlő – valójában „álhaszonbérlő” – fiktív önhatalom (szülan, συλῶν: akár erőszakos önsegély, akár önvédelem) útján lesz majd felhatalmazva arra, hogy maga takarítsa be a termést, még az eladó akarata ellenére is. A hellenisztikus jogban – a II-III. században Egyiptomban – megjelent egy sajátos szerződés, a karpónia (καρπωνία), amelynek jelentése kifejezetten „a gyümölcs megvétele”. A szövegben nem díj vagy bér, hanem a főként „vételár”-ként bevett „timé” szó látható: a függő gyümölcsért tehát vételárat fizettek, így a szerződést akár adásvételnek is tekinthetnénk. A betakarítás kötelezettsége (joga?) ugyanakkor itt is a vevőre – valójában haszonbérlőre – esett. A II-IV. század között kelt kb. fél tucat papyrus tartalmaz alhaszonbérlési szerződéseket, melyek szerint a bérlés tárgya nem a telek, hanem annak függő gyümölcse, s a munkát az alhaszonbérlőbe adó haszonbérlő és az alhaszonbérlő közösen végzik, így pl. az igen munkaigényes szőlő esetében. Ezek az esetek ugyanakkor nem voltak alkalmasak arra, hogy a betakarítás elvégzését az eladó kötelezettségei közé telepítsék, s kivegyék azt a vevő kezéből: ez a helyzet áll ugyanis fenn a reményvételben. További lehetőség volt a pénzkölcsönnel vegyes dologkölcsön, amelynek „tömeges” felbukkanásai Egyiptomban a római érára (Kr.e. I. sz. vége) tehetőek. A szálítással történő kombináció, illetve helyettesítés esetén ismét csak többféle módszer létezett. Megjegyzendő, hogy miként az előző esetekben, nem Hellász „termelte ki” ezeket a jogi megoldásokat, hanem a Ptolemaidák Egyiptoma, ezúttal azonban már évszázadokkal korábban (Kr.e. III. sz.). A másik a Kr.u. I. században indult – s a Kr.u. IV. századig Konstantinápoly területén is alkalmazásban volt – megoldási mód az volt, hogy a vételár megszokott kifejezésmódjai helyett egy új szókapcsolatot vettek fel a hasonló szerződéseket tartalmazó dokumentumokba: eisz timén (εἰς τιμήν). Ez akként értelmezendő, hogy a megrendelő a pénzt nem „vételárként”, hanem „az ár fejében” adja át. Feltűnő a kölcsönjelleg ismételt beszüremkedése, azonban az eddigiekhez képest az a különbség, hogy a leletek sora már expressis verbis a vételár kifejezést alkalmazta. Az átadott pénzösszeg csak akkor „változott át” vételárrá, amikor a megvett jövőbeli dolog létrejött!

- f) A megoldáshoz az eddigiek mellett a tripusz-mese részletes exegézise vitt el. A „τὸν βόλον οὐπω φανερόν ὄντα” (ton bolon upó phaneron onta) szövegrész kétszeresen is érdekes. A βόλος (bolosz, hálóvetés) kifejezés alkalmazása teljes egészében megfelel a Plutarkhossal nagyjából kortárs, ill. bő egy századdal utána következő, római resposnumokban, kommentároknak (ad Sabinum, ad edictum) található kifejezésmódoknak. Ezek szerint a vétel tárgya minden esetben a hal-, madár-, vagy missilia fogása, vagy a háló kivetése (tehát nem maga a hal, a vad stb.). Nemcsak a jogi források, hanem a tripusz-mesét feldolgozó többi görög és latin auctor is alkalmazta e fordulatokat (Diogenész Laertiosz és Valerius Maximus). A Plutarkhosz-verzió utolsó szavai szó szerinti fordításban: „sehol fényben a létező”. A görög gondolkodás színvonalával feltétlenül összefér az a pontosságra törekvés, hogy az „áru” egyfelől halfogásként, hálóvetésként, másfelől úgy írja le, mint létező, de egyelőre nem látható dolgot. Nem azzal az esettel állunk tehát szemben, amikor az áru a vételár megfizetésekor fizikailag vagy gazdasági jellegét tekintve még nem létezik. Így a fenti trükkök elkerülhetők, maradhat az adásvétel, és a kimutatott jogi akadályok mindegyike elesik.

3. A reményvétel a római jogban

- A)** Az értekezés római jogi fejezete három főrészből áll. Az **első alfejezet** a kutatás határainak megvonását, ill. az alkalmazott vizsgálati módszertan leírását és indokolását tartalmazza. Támpondul a reményvétel Digestabeli fő forráshelyét (D. 18,1,8,1) használja akként, hogy a szöveg öt évszázad alatt kialakult három rétegét – a Sabinus- és a Pomponius-féle verziót, ill. a jusztinianuszi szöveget – külön-külön és egymáshoz képest elemzi.
- a) Sabinus összefoglaló civiljogi munkájában már felfigyelt azokra az esetekre (jövőbeli szaporulat, függő gyümölcs, halfogás vétele stb.), amikor feltehetően forgalmi szükségességéből annak ellenére el kellett ismerni az adásvétel érvényességét, hogy az a szerződéskötéskor még nem létező dologra irányult. Alighanem ő törte át azt a régi maximát, hogy adásvétel az eladott dolog nélkül el nem képzelhető. A megállapításra a párhuzamos helyek exegézisével lehet eljutni, noha ismert a szakirodalomban eltérő vélemény is (Kaser, Knütel). Az exegetikai módszer mellett intézménytörténeti oldalról is meg kell közelíteni a kérdést: képes volt-e a konszenzualitás és a bonæ fidei iudicia elterjedését megelőzően a jogi praxis arra, hogy ezeket az ügyleteket lebonyolítsa? Adódott, hogy egyedül a stipulatio lehetett alkalmas ezeknek az ügyleteknek a zökkenőmentes lebonyolítására az emptio-venditio előtt és azzal párhuzamosan is. Nem tűnt meddőnek az elv áttörési módszerére is pillantást vetni. A jogi megoldás az, hogy a jövőbeli fogás vagy pedig a jövőbeli hálódobás lett a vétel tárgya.
- b) A következő lépcsőfok az, amikor a reményvételi tényállások megjelentek a jogi forrásokban, s nemcsak a kiemelt Digesta-forráshely eredeti szövegében. Az ugyanakkor, hogy a sabinusi lépést Pomponius feltalálói szintű „ugrása” követte, csak teoréma, ezért igazolásra szorult. Az elsőség igazolásának módszere az volt, hogy a római jog forrásaiban a remény fogalma és az utóbb reményvételnek nevezett ügylet egyes tényállásai miként, milyen összefüggésekben és mikor merültek fel. A szeszfogalom alkalmazása nem ritka, ezért az egyes megjelenéseket kategorizálni kellett. E vizsgálatok alapján az nem volt alátámasztható, hogy Ulpianus, Paulus vagy Modestinus kifejezetten Pomponiustól vették volna át az „ötletet”, azt viszont bizonyítják, hogy Pomponius előtt ez a metódus, ez a megközelítés nem létezett. A kortársak releváns szövegeinek exegézise után megállapítható, hogy „alkotótársa” nem volt. A sikeresnek tűnő bizonyítást követi az értekezésben a kutatás tárgyát „feltaláló” jogtudós, Sextus Pomponius személyének rövid bemutatása.
- c) E fent kiemelt Digesta-szöveg harmadik rétegét a jusztinianuszi adja. A kompilátorok betoldása („alea emitur”) azonban inkább volt alkalmas zavarkeltésre, mint bármilyen probléma megoldására. A szakirodalomban ugyanis a fordulat értelmezése hullámokat kavart, melyek grammatikailag és szemantikailag kétségtelenül rendkívül elegánsak voltak, azonban tartalmilag mindkét – ellentétes – eredmény lényegtelennek, s így a vita meddőnek bizonyult.
- d) A római jogi részkutatás kiindulási tézise az volt, hogy Pomponius invenciójához mint történeti tényhez szigorú hűséggel kell ragaszkodni. Ha a jogtudósi álláspont ténye nem is vitatható, kritikai megközelítéssel vizsgálható ugyanakkor annak „helyessége”, „alkalmassága”: vagyis az általa megoldott, ill. újólag keltett problémák aránya. A szerződés tárgya tehát a remény. De mi minden lehet a „reménynek a tárgya”? Lehet-e a remény tárgya mindaz, ami a „rendes” adásvételnek magának lehet a tárgya?

Ezek a római jogi fejezet főkérdései mellett, hogy miként hajlítja el a „rendes” adásvétel szabályait a reményügylettárggyá emelése.

- e) Az értekezés egyik lényeges tézise a szerződések kockázati fokainak rendszerezése. Nem szabad ugyanis a kockázatos reményvételt általában a kockázatos ügyletekkel azonosítani, hiszen az ügyleti kockázatoság különböző fokon ugyan, de mindenütt jelen van. A felállított rendszert részletesen indokolja is az értekezés. Az I. csoportba a szokásos forgalmi kockázattal járó ügyletek tartoznak, míg a II. csoport a szokásosat meghaladó, de még jogilag korlátozott kockázatú ügyleteket jelenti. A III. pont jelöli a jogilag nem korlátozott kockázatú ügyleteket. Ezek azonban megint kétfelé bonthatók. Az egyikben a forgalmi gyakorlat korlátozza (pl. árleszorítás) az ügyleti kockázatot, azonban maga a jogrend nem állít korlátokat: ezek az aleatórius ügyletek, amelyekben a magas forgalmi kockázat mellett is a szolgáltatás különleges jellege iránti piaci igény motiválja a feleket. Ide tartozik pl. a tengeri kölcsön vagy később a biztosítói helytállás, továbbá az alimentációs ügyletek sora. E pontba sorolható a reményvétel is. A III. csoport másik fele a legkockázatosabb ügyleteket jelenti. Esetükben a magas kockázatot sem jogszabály, sem a piac nem korlátozza, hiszen az ügyletek lényege a kockázat, ill. a rendkívül nagyfokú kockázat folytán realizálható rendkívül nagyfokú haszon. Ezek az ún. játékgülyetek, azaz a szerencsejátékok, ill. az áru- és értéktőzsdei különbözeti ügyletek. Utóbbi csoportot két-két további módon klasszifikálja ez a felosztás.
- B)** A római jogi fejezet **második alfejezete** a reményvétel eredeti, valószínűleg Pomponius által is didaktikusnak tekintett, ún. iskolapéldáit vizsgálja. Főcélja annak az indokolásnak a kimunkálása, hogy reményvétel tárgya ténylegesen lehet a „remény”. Ezt két irányból kíséri meg az értekezés. Egyrészt megvizsgálja, hogy a reményvételi kázusokat egyáltalán miért tekintette a jurista adásvételnek, hiszen a jövőbeli halfogás eredményének megszerzése iránti ügylet legalább így lehetett volna társaság vagy munkaszerződés is. E körben továbbá bemutatja, ha egyszer az ügylet adásvétel, miként képesek annak általános szabályai (pl. a felek jogai és kötelezettségei, a szavatosság vagy a veszélyviselés) a remény „ajuridikus” jellegével konkurrálni, s e „harcban” feloldódva hozzá hézagmentesen alkalmazkodni. A másik kérdés, hogy miként lehet e metajurisztikus „ötletet”, a dolog megszerzésének a reményét a „jog nyelvén” leírni.
- a) Az első pont a „nemlétező” dolgok adásvételének eseteit mutatja be. Az egyik a „venditio sine re”, a dolog nélküli vételek csoportja. E „dolog nélkülség” azonban elvileg más esetekben is előadódhat az adásvételnél. Ezekben viszont a szerződés semmis lesz, így – talán az ellentétes jogkövetkezményre is tekintettel – a „sine re”, vagyis a „dolog nélkül” fordulat nem alkalmaztatik. Helyette az „in rerum natura non sit/esse desierit” kifejezést használják a források. Ezek után a harmadik „dolog nélkülségi szituáció” a res futura esete (az értekezés vizsgálja az eredeti és az utókor által használt verziókat is), a negyedik pedig a res sperata, a remélt dolog vétele.
- b) A következő témakör a szerződés tárgyán keresztül megállapítja, hogy a reményvétel adásvétel. Régi-régi vita tárgya a szakirodalomban, hogy mit tekinthetünk árunak a reményvételben, sőt van-e egyáltalán áru. Az utóbbi kérdésre rendszerint igen a felelet, az áru mibenlétére vonatkozólag azonban már eltérnek a vélemények. Elvben négyféle álláspont képzelhető el, s mindegyiknek akadt is képviselője: áru lehet a jövőben előálló dolog puszta reménye vagy a jövőben előálló dolog maga, ill. mindkettő vagy egyik sem. Az értekezés részletesen vizsgálja (e téren több nívumot leír) a munkaszerződéssel és a társasággal mutatkozó rokon vonásokat, de mindkét esetben talál olyan

momentumot, amely kizárja ezek lehetőségét. A munkaszerződésnél megoldhatatlan volna a munkáltató tulajdonszerzése, a *societas* pedig mint *societas leonina* esik el.

- c) Ha a fenti tényállásokat adásvételnek minősítették, akkor a továbbiakban azt kellett vizsgálni, hogy az *emptio-venditio* szabályai mennyiben alkalmazhatók rájuk, azaz miként áll a reményvételben a kötelelem tartalmára, vagyis a felek jogaira és kötelezettségeire, elsőként az eladó kötelezettségeire, s ezen belül is először az áru szolgáltatására vonatkozó szabály. Még mindig kérdéses volt azonban, hogy mit a leghelyesebb a reményvétel tárgyának tekinteni: a reménybeli dolgot magát-e, esetleg „*res immaterialis*”-ként a reményt-e vagy a fogás sikerességétől függően – vegyesen – mindkettőt. Az ezzel kapcsolatos további kérdéseket külön fejezet tárgyalja.
- d) A reményvétel iskolapéldáiban azzal a különleges helyzettel szembesülünk, hogy az eladó tulajdonos voltával kapcsolatban még elvben sem merülhet fel kétely. Amennyiben ti. a vétel tárgya a remény, úgy azon tulajdonjog fenn sem állhat, de birtokba sem adható. Ekkor tehát még a *traditio vacuæ possessionis* sem kötelezettsége az eladónak, hiszen ezzel csak akkor tartozik, ha a remény beteljesedett, s volt fogás. Ha ugyanakkor a reménybeli dolgokat magukat tekintjük árunak, „borítékolható” az eladó tulajdonos volta. Ezek egy részének – mint *res nullius*-nak – a megfogása, kifogása, kihalászása, elejtése stb. ugyanis foglaltságnak minősül, s így e tevékenységek az eladó mint *occupans* azonnali és eredeti tulajdonszerzéséhez vezetnek. E megállapítások az eladó jogszavatossági kötelezettségénél is érdekesekek.
- e) Az értekezés egyik eredménye, hogy a reményvétel valódi extremitása nem abban állt, hogy atipikus módja volt az árubeszerzésnek, hanem abban, hogy atipikus szabályok vonatkoztak rá. A zseniális római jurista ugyanis azzal, hogy speciális, atipikus szankciókat épített be a háló kivetésének vagy a fogás átadásának elmulasztása esetére, valójában kizárta, hogy a halász ne a jó fogásban legyen érdekelt: a vevő kockázata ti. éppen akkor kizárt, ha az eladón s nem az „anyatermészetten” múltott a siker. Az pedig, hogy a jurista garantálni igyekszik a halász érdekeltségét, csak alátámaszthatja, hogy nem spekulatív játékügyletről van szó, hanem olyanról, amely a szükségletek kielégítésére ökonómiaiilag s e szabályok révén már jogi értelemben is alkalmas.
- f) További lényeges kérdés, hogy a reményvétel perfektuálódása nem a dolog (fogás) létrejöttén vagy megszerzésén múlik, az ti. már perfekt. Ellentmondás alakulna ki ugyanis ellenkező álláspont esetén: mi lenne a helyzet fogás híján? Már sohasem perfektuálódna a vétel? Az eladó nem a vétel perfektuálódását tartozik egyfajta „együttműködési kötelezettség” keretében szorgos munkájával elősegíteni, hanem ezzel azért tartozik, mert egyfelől a *bona fides*-t konkrét tartalommal esetről esetre kitöltő jurista erre inti, másfelől – s éppen az előbbi miatt – a feje felett lebeg a kártérítés, ha e körben mulaszt.
- g) Ezeket az alpontokat követi álláspontom bemutatása, mely abban összegezhető, hogy ezt az ajuridikus szubsztanciát, a reményt jobb híján tényleg el kell fogadni mint árut, mert megfelelően hajlítja magához a rendes vételi szabályokat. Egyebekben pedig meg lehet kísérelni leírni a jog világán kívüli fogalmat a jog fogalmaival, és az eredmény – noha nem tökéletes – közel áll a hibátlanhoz.
- h) A feloldandó probléma ti. az, hogy amennyiben a dologszerzés reménye az áru, akkor nem indokolható sikeres fogás esetén a fogás átadásának kötelezettsége, ha pedig maga a várt dolog(összeség) az áru, akkor nem indokolható fogás híján a vételár megfizetésének kötelezettsége. Központi kérdés, hogy miben áll egy „reményteli

helyzet” jogi és gazdasági jelentősége. Más szavakkal: „üres háló” esetén miért nincsen a vevőnek megtámadási joga a szembenfekvő szolgáltatások értékének esetlegesen enormis különbségére tekintettel? Az ügylet gazdasági alapja egyfelől egy várományosi joghelyzet, másfelől az eladó által elvégzett járulékos teljesítési cselekmények (halászás, vadászás stb.) értékessége. Miben áll tehát a várományosi szituáció és annak értékessége? Nem anakronizmus-e vagy jogi tévedés-e várományosinak címezni a vevő jogi helyzetét, hiszen a klasszikus római jog nem ismerte az alanyi jog absztrakt fogalmát, így értelemszerűen nem operálhatott a kötelmi, ill. dologi váromány fogalmával sem. Részletes indokolást tartalmaz az értekezés a váromány-jellegű szituációk értelmezésével kapcsolatban.

- i) Van-e arra mód, hogy feltétlen, tehát hatályos – és perfekt – ügyletből fakadjon várományosi jogi helyzet? Erre logikailag – még mai fogalmaink szerint – is csak az az egy megoldás kínálkozik, ha a várományosi helyzetet magát ügyleti alkatrésznek, tehát pl. a szolgáltatás tárgyaként jelöljük meg. Pomponius az absztrakt jogügyleti tan hiányában is feltételezhetően érzékelhette e problémát, és zseniális megoldása az volt, hogy a jogszerzés reményét az adásvételi ügylet esszenciális elemeként, vagyis az áruként definiálta.
- j) További kérdés, hogy a várománynak melyik fajához hasonlít inkább a „reményvevő” jogi helyzete: dologi vagy kötelmi várományos-e inkább. A dologi váromány fogalma a reményvételben három – a dolgozatban kifejtett – ok miatt sem jöhetett szóba. Az eladó – vagy harmadik személy – tehát igenis megfoszthatja a dolgok tulajdonának megszerzésétől a vevőt, a lényeg azonban az, hogy nem szankció nélkül. Ilyenkor ti. Celsus szerint (D. 19,1,12) vagy a szokásos (incertum) vagy a tényleges (certum) fogás lesz felbecsülendő a perben, s ennek ellenértékét kapja a vevő az eladó perbeli marasztalásaként. Vagyis a vevő csak akkor bukhat, ha a véletlen folytán nincs fogás: mulasztásával tehát maga az eladó, a halász tudja a természetre bízott siker kockázatosságát csökkenteni. A reményvételbeli vevőnek ez a függő jogi helyzete így a kötelmi várományoséval korrelál. Ha tehát a reményvételt a várományosi helyzet ügyleti alkatrészként, áruként történő megjelölése útján a modern fogalmaink szerinti szimultán tényállású ügyletté tesszük, akkor további kérdés, hogy miként lesz meg mégis minden essentialis eleme a szerződésnek úgy, hogy az ügylet gazdasági célját jelentő javak mennyisége és minősége egy jogilag nem befolyásolható, külső, jövőbeli körülménytől még valójában függ. Ez is csak úgy lehetséges, hogy az ügylet gazdasági célját elválasztjuk az ügylet jogilag releváns tartalmi elemeitől. Röviden fogalmazva: más áru kell. De mi is lehet ez a „más áru”? Olyan piacképes, értékes, gazdaságilag nem jelentéktelen helyzet, amelyben szerződő partnere sikeréért a másik fél kötelmi alapon kifejtendő, értékes fáradozással tartozik, s amelyben az előállott eredményt feltétel nélkül partnerének átadni tartozik.
- k) Noha a halasztott vételek mindegyikében megállapítható a fél kötelmi várományosi státusza (mely legfeljebb az átruházó ügylet – vagy a per – befejezéséig tart), ebben az esetben a szerződési érdeknek ki kell elégülnie magának a várományosi helyzetnek a beállításával, hiszen ez maga az áru: ha nincs fogás, a vételárfizetésnek éppen az a jogalapja, hogy a szerződés teljesedésbe megy a váromány „megszerzésével”; ha pedig van fogás, annak átadása azért nem minősül tartozatlan vagy okafogyott szolgáltatásnak, mert a szerződés tartalma szerint az eladónak a fogást át kell adnia. A kedvező fordulat bekövetkezése esetén a várományos kötelmi hatállyal hozzájuthat

várománya tárgyához. Ez már ugyan nem alapeleme a jogügyletnek, de mivel az abból fakadó várománynak a tárgya, a vele kapcsolatos zavarok az *actio empti* útján orvosolhatók. Mindezek egyszersmind megmagyarázzák a jogi kapcsolatot a két legjelentősebb körülmény: vagyis egyfelől a megvett és eladott remény, másfelől a siker esetén ugyancsak *ex empto* perelhető fogás kiadása között.

- l) Két jelentős, római eredetű kötelmi szabály közül ezekben a tényállásokban szükségképpen fel kellett áldozni az egyiket, méghozzá oly módon, hogy ne kerüljön az ügyletbe *resolutiv condicio*, bontó feltétel. A két szabály: az adásvételi szerződés perfektté az esszenciális alkatrészek, az áru és a vételár determinálódását követően válik; ill. az adásvételnek tárgya – egyéb, itt irreleváns feltételek teljesülése mellett – csak olyan forgalomképes dolog vagy jog lehet, ami valamilyen átruházó ügylet útján teljesíthető. Tekintettel arra, hogy a szerződés perfektválódásához számos további, rendkívül lényeges szabály éledése fűződik (pl. veszélyátzállás, szavatosi felelősség), nagyobb érdek mutatkozhatott az iránt, hogy a *perfectio* bekövetkezhesék, s éppen ehhez kellett áruként elfogadni a *dologszerzés* puszta reményét. Ennek elsődleges következménye, hogy a szerződés – kikerülendő a vételárfizetést megghiúsító bontó feltétel beépülését – képes teljesedésbe menni dologi áru nélkül is. Emennek pedig szintén elsődleges következménye, hogy jár a vételár. Mindezen előnyök mellett „csak” azzal a látszólagos veszteséggel kell számolni, hogy a fenti második szabály elesik.
- m) A következő alpont kialakítja a „reménybeli javak” (*res præsumptivæ*, *res in spe*) műfogalmát, és az iskolapéldák tekintetében bemutatja azokat. Ezek: a *pisces* (halak), az *aves* (madarak), a *missiliæ in vulgus* (nép közé szórt pénzdarabok vagy egyéb ajándéktárgyak), ill. a *feræ bestiæ* (vadállatok). Részletes elemzést csak a *missiliæ* által felvetett jogi problémák nyertek.
- n) Az eladói kötelezettségek tekintetében a következő csomópont a jogszatossági szabályok alkalmazhatósága volt. A *iactus missilium* esetében a tulajdonszerzéssel kapcsolatos problémák a „reményvétellel” foglalkozó római jurista figyelmét is felkeltették, itt kifejezetten kizárt a jogszatosság. Az értekezés vizsgálja a jogszatosság kizárásának különféle módjait is.
- o) A következő pont a kellékszavatosság és az utólagos lehetetlenülés kapcsolatát tárja fel. Az eladó arra köteles, hogy minden tőle telhetőt megtegyen azért, hogy a vevő szerzése csak a természet jóindulatán múljék. Köteles tehát egyrészt a szerszámaid, eszközeit megfelelő állapotba hozni, vízre szállni, hálóját megfelelő helyen, módon, időben kivetni és behúzni, másrészt – ha volt – a fogást a vevőnek átadni. A többi forráspéldára nyilván *per analogiam* alkalmazhatóak e szabályok. Az *actio empti* útján érvényesíthető pénzbeli egyenérték meghatározásának módja attól függ, hogy melyik szerződésszegési esettel állunk szemben. Az át nem adott fogás esetén a kifogott zsákmánynak a bíró által felbecsült értéke az irányadó. Ha pedig az eladó nem tette meg a siker érdekében elengedhetetlen feltételnek tekinthető teljesítési részcselekményeket, akkor a becslés módját a várt vagy az elvárható vagy egy szokásos fogás becslés értéke határozza meg. Az eladóra nézve ez a becslés igen hátrányos is lehet, így a Damoklész-kardként lebegő marasztalás rászoríthatja a *bona fides* szerinti önkéntes teljesítésre. Részletesen vizsgálja az értekezés az érték meghatározások különféle szempontjait. Ezek után az a kérdés, hogy a becslési módszerek által meghatározott pénzbeli marasztalásnak mai fogalmaink szerint mi a jogalapja, ha az áru a remény. A kötelemszegések közül elvben csak a hibás teljesítés és az utólagos lehe-

tetlenülés jöhet szóba. A dolog természetéből következik, hogy kellékszavatosságról csak dologvétel esetén beszélhetünk. Hogyan jöhet akkor itt egyáltalán szóba a kellékszavatosság? Vajon a reménynek lehet-e rejtett hibája, vagy az eladó által állított, a szerződéskötéskor a felek által tekintetbe vett, releváns tulajdonsága? A megszokott, dologi értelemben nyilván nem. A remény esetében egyfajta „kellékhány” ugyanakkor mégis elképzelhető: annak alaptalansága. Nem kell a bizonyosság foka, a bizonyosság ugyanis fogalmilag már nem remény, de a beteljesedés lehetőségének nyitott volta elengedhetetlen kellék. Halfogás pedig hálövetés nélkül ugyanakkor egyfelől alaptalan remény, másfelől lehetetlenség. Így bukkan elő a lehetetlenülés gondolata.

- p) A következő kérdés az, hogy mivel magyarázható a szavatosi jogok hiánya? A szakirodalomban uralkodó álláspont szerint az ok a kockázatos jelleg. Véleményem szerint azonban ok és okozat felcserélődött: a szavatosság hiányának a kockázatosság a következménye, nem pedig az oka. Az ok megkeresése ugyanakkor nyilvánvalóan feladat. Álláspontom szerint a válasz a vevő kötelezettségei között, és pedig a reményvételben speciálisan alakuló veszélyviselés szabályánál található meg.
- q) Az eladói kötelezettségeket tárgyaló alpontok után ésszerű a vevőt terhelőkkel folytatni az elemzést. Az adásvételre irányadó szabályok keretei között vizsgálandó a vételárfizetés mikéntje, a *læsio enormis* szabálya s végül a kárveszély viselése. A reményvétel lényegét adó, egyik legfontosabb szabály ugyanis a remény áruként történő elfogadása mellett a vételárfizetés feltétlensége. A kettő egymás szükségszerű pendant-ja.
- r) A *pretium verum*, a valóságos ár akként értelmezendő a reményvételben, hogy a felek által kialakított vételár nem lehet olyan alacsony, mely által kvázi automatikusan igazodni lesz képes az „üres háló” esetéhez. Ez ti. megszüntethetné az ügylet kockázatos jellegét. Ilyenkor a fogás átruházása, ill. átadásának – a perfekt ügyletből fakadóan *vice versa* feltétlen – kötelezettsége ajándékozással lenne kauzáliter megalapozva, tekintet nélkül az eladó elvégezte munkákra.
- s) A feltétlen árfizetés magyarázata két körülményben keresendő. Az egyik az, hogy a vételár szabad alku tárgya, s a felek nyilván figyelembe veszik a kockázatokat. A másik pedig az, hogy amennyiben az eladó a szerződésnek eleget téve teljesítette kötelezettségét (a hálóját kivetette stb.), s bár igyekezetét a természet játéka folytán nem koronázta siker, erőfeszítéseit akkor is honorálni kell a szerződés *bonæ fidei* jellegéből következően.
- t) További kérdés, hogy milyen „jogtechnikai módon” maradhat ki a felén túli sérelem szabálya a szövegek Diocletianus utáni verziói szerint. Miként kerül bele a szerződés tartalmába a megtámadási jog hiányát eredményező, valójában joglemondó nyilatkozat? A válasz: *conventione tacita*, azaz hallgatólagos megállapodással. Ezt erősíti a források kifejezőmódja is, ti. nem a megállapító „*id actum est*”, hanem a feltételező „*id actum intellegitur*” fordulatot alkalmazza.
- u) A reményvételnél a kárviselésre és a dolog időközi pusztulása veszélyének viselésére vonatkozó szabályokat is sajátosan kell értelmezni. Általános a szakirodalomban az a vélekedés, hogy a reményvételben a kárveszélyviselés szabálya úgy nyer értelmet, hogy a vevő a dolog létrejöttének elmaradásából vagy nemlétezéséből származó kár veszélyét viseli. Ez az álláspont semmiképpen nem fogadható el. Ha ti. a veszély a dolog létrejötte elmaradására vonatkozik, abból az következik, hogy az áru a reménybeli dolog, s nem a remény maga. Feloldhatatlan probléma továbbá, hogy ezek a reménybeli dolgok ontológiai értelemben léteznek, ezért nem tekinthetők *res non*

existens-eknek, miként a „dolog nélküli vételek” többi esetében. Helyesebb ezért árunak továbbra is a reményt elfogadva megint azt vizsgálni, képes-e az áru romlani, megsemmisülni, elenyészni, azaz értékét egészben vagy részben – a szerződés megkötése és a teljesítés közötti időben – elveszíteni. A remény ehelyütt releváns tulajdonsága az alapossága. Innen megközelítve a remény értékcsökkentő romlása vagy értékszüntető pusztulása a csalódás („üres háló”). Ennek veszélyét a reményvevő – csakúgy, mint a rendes adásvételben – az ügylet perfekciójától viseli: egy okkal ismét több, hogy a remény legyen az áru, s a vétel így perfektuálódhassék. Szemben az adásvétel alapesetével, a reményvételben a veszélyviselés tekintetében három releváns mozzanat van: a szerződés megkötése és az átruházó ügylet közé ékelődik új elemként a fogás bekövetkezése vagy elmaradása.

- v) A következő pont a szerződés atípusos jellegének „szociálpolitikai” jelentőségét vizsgálja elsőként az ún. biztosítási eszme és a spekuláció kérdése szempontjából. Az előbbi esetében Krückmann, utóbbiában Kaser álláspontját veti kritikai vizsgálat alá az értekezés. Krückmann véleményében az a vitatható elem, hogy jelentős egzisztenciális különbségeket sugalmaz a reményvétel felei között, mintha a vevő gazdasági „erőfölényben” lenne az eladóhoz képest. Az eladó „biztosított jogállása” kétségtelenül érdekes – de nem előzmény nélküli – gondolat, és el is fogadható, ha azzal az indokkal támasztjuk alá, hogy erre az eladói „kedvezményre” a forgalom és a reményvételi ügyletek élénkítése végett van szükség. Kaser az ügylet atípusos jellegének szociális megítélésekor a spekulatív elemet hangsúlyozza, szerinte az ilyen szerződés nem része a rendes gazdasági és jogi forgalmi életnek, hanem olyan spekuláció csupán, mint a pl. tőzsdei különbözeti ügylet. Ez a hasonlat a differenciálügylet kiterjedt szakirodalmának alapos vizsgálata után több ponton is vitatható. Fontos tétel: a reményvétel sem nem spekulatív, sem nem játékügylet, hanem az adásvétel egyik atípusos faja, melynek a szükségletek kielégítésére való gazdasági képességét és jogi alkalmasságát a jogrend elismerte.
- w) A következő kérdés még e ponton belül a „reményt eladók” társadalmi helyzete. A reményvétel eladója beruházásra önerejéből képtelen, tőkeszegény rétegből jön. E tökehiányos társadalmi rétegnek tevékenysége megkezdéséhez szüksége van hitelre, de fizetőképességük csak ügyleteik, előfinanszírozott tevékenységük sikere esetén, utólag következhet be, ezért a részükre akképp is volt mód kölcsönt nyújtani, hogy a visszafizetés kötelezettsége e sikertől mint feltételtől függjön (Cervidius Scævola).
- x) Még a szociálpolitikai vizsgálathoz tartozó kérdés, hogy a „forgalomképes reményt” meg lehet-e terhelni pl. záloggal. A forráspélda nem a halászt, hanem a hasonló társadalmi gyökerű atlétákat emeli ki (többször kerülnek elő együtt). Kérdés: a sportoló jövőbeli győzelméért járó díj reménye zálogjoggal terhelhető-e. Az előbbi témával ez úgy áll összefüggésben, hogy a nyeremény reménye az atlétának nyújtott kölcsön fedezete. E lehetőség 233 után már csupán elvi, hiszen Alexander Severus egy ebben az évben kelt rescriptumával tilos ügyletnek minősítette az ilyen megállapodást.
- C)** A római jogi fejezet **harmadik alfejezete** a reményvétel analóg eseteit fűrkészi. Ezek az esetek vagy forrásszerűek, vagy a forrásokban reményvételnél ugyan kifejezetten meg nem jelennek, de jogi-gazdasági lényegüket tekintve a forrásszerűekkel ténylegesen egy tekintet alá esnek, vagy pedig a szakirodalom mutat rá velük kapcsolatban – rendszerint pontatlanul – a párhuzamokra. Az alfejezet tematikus beosztása a reménybeli javak jogi természetéhez igazodik. Így a res corporales folytatásaként az

iskolapéldákon túl felmerül három további eset, a dologi jogok körében kettő, a kötelmi jogosultságok és követelések között három, végül a vagyonszességek vétele körében ismét kettő.

- a) A rabszolgák szökése a történeti és jogi romanisztika számos területén – utóbbinál az államigazgatástól a büntetőjogon át a vagyoni jogig – exponált probléma. Az alpon szociológiai alapon is vizsgálja a kérdést, és arra a következtetésre jut, hogy a servus fugitivus elfogásáért tett erőfeszítések kimenetele (vagyis a „captus”) ugyanúgy bizonytalan, miként pl. a hálódobás eredménye, s amennyiben a kifizetett vételár az eladónak akkor is jár, ha rabszolgáját utóbb nem is sikerült elfogni, bizonyos, hogy a felek reményvételt kötöttek. A szakirodalom e vitatott tézise azonban elbukik azon, hogy közjogi normák tilos ügyletté minősítették, tekintettel a számos, ezekkel az ügyletekkel kapcsolatos bűncselekményre (pl. plagium). Az értekezés vizsgálta azokat a módokat is, ahogyan a felek ki tudták az ügyletet bűjtani e közjogi normák szorítókötéséből. A testi dolgok körében a második eset a peres ingatlan vétele (emere fundum litigiosum), a harmadik pedig az átalányáras vétel (emere per aversionem). Talán Pufendorf vetette fel elsőként „De lure Naturæ et Gentium” c. művében (5,5,6), hogy ez a reményvétellel párhuzamban áll. Összehasonlítása valójában pontatlan. Emptio per aversionem ugyanis mind a források szava, mind a józan ész szerint dologvétel.
- b) Kérdéses volt, hogy van-e olyan dologi jog, amely a reménybeli javak körébe tartozhat. Itt csupán a személyes szolgalmak jöhetnek szóba, s azok közül is csak a haszonélvezet és a lakáshasználat, melyek gyakorlása ingyenesen vagy visszatérően átengedhető. Az teszi az esetet a reményvétellel párhuzamossá, hogy az eladó marad továbbra is a habitator, ill. az usufructuarius, a jogosult személyében tehát nem áll be változás (ettől ez is egyfajta „sine re venditio”, habár a dolog birtoka átkerül a „vevőhöz”). Emiatt a vevő joggyakorlási lehetőségének időbeli korlátai továbbra is az eladó néhány tényéhez igazodnak. Az értekezés a szakirodalomban (Kaser, Talamanca, Légier, Pennitz, Wubbe, Lazo) egyedülként hangsúlyozza, hogy nemcsak a forrás szava szerinti tényhez, az eladó életben létéhez tapadnak a vevő jogélvezeti lehetőségének időbeli korlátai, hanem az eladó szabad voltához, római polgárjogának fennállásához, Jusztinianosz előtt pedig sui iuris státusához is. Eszerint a rómaiaknál a mai jogokhoz képest lényegesen több körülmény szüntethette meg a haszonélvezeti jogot, a rizikófaktorok száma tehát nagyobb lévén az ügylet is kockázatosabb. Az irodalom egyik alaptalan felvetésének kritikája ugyanakkor a reményvételi esetek közül kiejti a szóban forgót. Lehet egy ügylet kockázatos, amennyiben azonban nem alkatrész a kockázati elem, nem tekinthető reményvételnek.
- c) A kötelmi követelések és a keresetek piacán is több összefüggésben felmerült a reményvétel lehetősége, noha alapesetben ezek nem aleatórius szerződések. Régi kérdése a szakirodalomnak, hogy a követelés létezéséért való felelősség a jogszavatossággal, a követelés behajthatóságáért való felelősség pedig a kellékszavatossággal esik-e egybe. Az értekezés – nem vitatva az azonosítás pontatlanságait – kiindulási premisszának elfogadta e tézist. Az ügyleti kockázat növelése kétféle módon érhető el: egyfelől a kockázatcsökkentő „garanciális” szabályok (a „szavatosság”) mellőzésével, másfelől azzal, ha az egyébként érvényes, de hatálytalan követelés, vagy az ilyen követelés érvényesítésére szolgáló kereset átruházására akkor kerül sor, amikor az még nem képes joghatásait kifejteni, tehát jogi értelemben „még nincs”, mivel hatálya valamely (relatív) bizonytalan, külső körülménytől függ. Az első vizsgált eset tehát

követelés átruházása a behajthatóságért való felelősség kizárásával. Az eladó helytállása két esetben merül fel: ha az eladott követelés nem létezik, vagy ha az eladó a behajthatatlanságról tudva, csalárdul adta el a követelést. A vizsgálatokból adódott: egyfelől a jusztinianuszi jogban ki lehetett zárni a nomen verumért való „szavatosságot”, míg a klasszikus korban nem; másfelől a jusztinianuszi jogban a nomen bonumért való helytállást külön, pacto adiecto kellett kikötni, az azonban a klasszikus korban a kötelelemnek természetes része volt. A következő kérdés a függő hatályú kötelmi követelés élők közötti vagy halál esetére szóló átruházása, melyet maguk a forrásszövegek hoztak összefüggésbe a reményvétellel. Ekkor a megszerezni kívánt követelés a vételi szerződés megkötésének – vagy az öröklés bekövetkezésének, ill. a hagyaték megnyílásának – időpontjához képest később keletkezik, mert hatálya feltétel miatt még függőben van. Ide tartozik az a Gaius által felvetett kérdés is, hogy azokban a követelésekben, amelyekben – jogosulti vagy kötelezetti oldalon – hatályuk függése alatt jogutódlás következik be, mekkora értéken kell e követeléseket hozzászámítani vagy levonni a jogutód vagyonához, ill. vagyonából. A forráshely szerint olyan értéken, amennyiért a jogutódláskor, vagyis a függés alatt az mint egy spes obligationis eladható lenne. Itt tehát a „spes” nem mint az ügylet tárgya szerepel, hanem mint érték-összehasonlítási alap. A harmadik kérdés az alponton belül egy olyan forráshely vizsgálata, amelyet a romanisztika az elmúlt két évszázadban meglehetősen elhanyagolt. A Codex ajándékozásokról szóló titulusából való rendeletet 250-ben Decius császár adta ki: „Hogy a jövőbeli kereset reménye az ajándékozó teljes beleegyezésével átruházható, nem tartjuk érdemtelenségnek.” A szerzők (De Visscher, Out) meg sem kísérelték értelmezni a forrást. A részletes vizsgálatok eredményeként talán kielégítő magyarázattal látja el a kázust az értekezés.

- d) A római jogi fejezet utolsó pontja azokat az eseteket kutatja, amelyekben a reménybeli javak vagyonösszességek. Jóllehet a vagyonösszességek adásvétele (így pl. a hagyatékvétele vagy a csődvagyon árverési vétele) általában magas kockázattal járó ügyletek, nyilvánvalóan mégsem nevezhetők reményvételnél önmagában a nagyobb rizikó miatt. Az ügyleteknek ugyanis maga a kockázat nem alkatrésze, és számos szabályuk kizárja, ill. mérsékli a kockázatosságát. Ezeknek a kockázatnövelő, ill. -csökkentő szabályköröknek a mentén vizsgálta az értekezés mindkét vagyonátruházó ügyletet. Míg a bonorum venditio esetében végeredményben kizárható volt a reményvétellel való egyezés, addig a hereditatis venditio egyes eseteit maguk a forráshelyek hozzák – a contrario vagy similis modi – összefüggésbe a reményvétellel, ill. annak tényállásaival.
- e) A csődvagyon vétele körül két kérdéskör szorult megvilágításra. Hangsúlyt egyfelől a Digesta-forrásokban szereplő kockázatfokozó tényezők, így az árverési vevő kiválasztásának módja és az egyes fedezetelvonási trükkök, másfelől a kockázatot csökkentő vagy kizáró perjogi eszközök joghatása, az eredeti állapot helyreállítása kapott. Ezek mintegy kioltják egymást, ezért az emptio bonorum valójában nem reményvétel, noha a csődvagyon vevője, megesisik, járhat éppen úgy, mint a vételárért üres hálót kapott vevő. A fedezetelvonó cselekmények rendkívüli színességére Ulpianus ediktumkommentárjai egyikében maga is utalt. A fraus creditorum, a hitelezők csalárd megkárosítása végbemehetett jogi aktussal, ezen belül közjogi vagy magánjogi aktus útján, utóbbi körében aktívák elengedésével vagy passzívák elvállalásával, de elképzelhető volt számos fedezetelvonó reálaktus is, legyen az akár tevékenységben, akár mulasz-

tásban álló magatartás. A lényeg a fraudolózus motívum és a károsító eredmény, vagyis a fedezeti vagyon csorbítása. Ezeket a teljesség igényére törekedve vizsgálja az értekezés. A kockázatcsökkentő tényezők lényege abban van, hogy a csalárd fedezet-elvonás következtében előállott vagyoneletolódást egyes pereszközök az eredeti állapot helyreállításával szüntetik meg. Ez pedig igen jelentős összehasonlító jogi szempontból is, hiszen orvoslást nyújt minden vagyoneletolódásra, nem úgy, mint pl. a mai magyar jog, amely, ha a természetes személy adós fedezeti vagyonának elvonása nem jogügylettel történt, a megoldásról hallgat, s talán csak a csalás büntetével okozott kár megtérítése marad ultima rációként (a csődbüncselekmény nem alkalmazható).

- f) A hagyatékvetel kockázatfokozó és -csökkentő tényezőit részletesen vizsgálja a következő alpont. Kényes volt a releváns és az irreleváns kérdések elhatárolása, ugyanis a hagyatékvetel önállóan monografikus igényű témakör. Álláspontom szerint két olyan ténycsoport mutatható ki, amely a „hagyatékvevő” (emptor hereditatis) ügyleti kockázatát fokozza: az egyik az eladó örökösi jogállásának bizonytalanná tétele, ill. kizárása által, a másik pedig a hagyaték értékének kevesbítése, ill. kimerítése útján fejt ki hatását. Az értekezés mindkét esetkört, valamint a hagyatékvetel három módját (eladás a megnyílás előtt, a nyugvó állapot alatt, ill. azután) szem előtt tartva vizsgálja meg először a kockázatokat mérséklő, majd az azokat fokozó körülményeket. Kaser alapötlete elfogadásával – a részletesebb kidolgozás után – megállapítható, hogy a hagyatékvetel mind az emptio rei, mind pedig az emptio rei speratae módjára megköthető, kérdéses volt, vajon reményvételként is megáll-e. Több vitás kérdés végére pont tehető álláspontom szerint: pl. miért jóerkölcshöz ütközés, nem pedig az eladott dolog nemléte miatt lesz semmis az élő személy hagyatékát elidegenítő ügylet, továbbá hogy az örökösi minőségért való helytállást kifejezett nyilatkozattal kell-e, ill. lehet-e kizárni (Vassalli, Kaser). Kérdéses volt (és a szakirodalom nem adott még rá egyértelmű választ), hogy mit takarhat az egyik forrás „quasi spes” szókapcsolata. A quasi szó betoldására azért volt szükség, mert a spes-fogalom mindig valamely pozitív várakozásra utalt. A jelen esetben ugyanakkor e várakozásba negatív elem került: az eladó hozzátartozójának halála. A halál várása pedig – miként arra majd maga Jusztinianosz utal egy 531-ből való rendeletében – nem lehet más, csak „acerbissima spes”, vagyis: a legkeserűbb remény.

4. A reményvétel a középkortól a jelentősebb hatályos kodifikációkig

- a) Az értekezésnek ez a fejezete álláspontom szerint egy századok óta ismert, de nem elég gyakran alkalmazott módszert alkalmaz a kutatás tárgyának helyes vizsgálata végett. A jogintézmények történeti jogösszehasonlító módszere tí. legtöbbször nem megy túl a római jogon. Az intézménytörténeti kutatás a középkori források vizsgálatán rendszerint kivérzik: a nyugat-európai jogtudomány terméseiből csak „étvágya” szerint szemezget, a bizánci jog hatalmas oszlopaira ugyanakkor rá sem emeli a tekintetét, pedig utóbbi évszázadokkal körözte le az előbbit. E fejezet a bizánci kodifikáció produktumait is igyekezett nagy körültekintéssel vizsgálni, de ugyanez jellemző a nyugati tudományosságra is: a glosszátorok és kommentátorok közül nemcsak a „nagy nevek” vizsgálandók, s a kanonisták modern jogtudományra gyakorolt hatását sem lehet túlértékelni. Ezt a nagy „nyugati” tudományos irányzatok (humanizmus, természetjog, pandektisztika és alirányzataik) főbb képviselői – az egyetemes

jogtudomány legnagyobb alakjai – eredményeinek bemutatása követi. Itt a legfőbb érdekesség: a reményvétel egyiküket sem hagyta hidegen. A fejezetet a fontosabb, már hatályban nem lévő polgári jogi kódexek (bajor, porosz, szász) zárják. Nem voltak területei a vizsgálatoknak a Jusztinianosz előtti nyugati vulgárjogi gyűjtemények, ill. Keleten a hellenisztikus szokásjog anyaga, miként a teológia és a par excellence kánonjog forrásai sem, ill. kimaradnak a középkori városi jogok, az írásba foglalt (feudális) szokásjogok és a jus patrium átfogó magánjogi kodifikációkat megelőző korszakának törvényei, törvénykönyvei is. Az értekezés indokolja is e kihagyásokat.

- b) A **bizánci jog** vizsgálatát az értekezés a forráskritikai megjegyzésekkel kezdi. Központi helyen természetesen Bölcs Leó Bazilikája áll, az értekezés mindhárom redakciójával számolt, de alapul a Heimbach-verziót vette azzal, hogy egyes esetekben ütköztette e szövegeket. A szövegek tanulmányozásának legfontosabb eredménye annak megállapítása, hogy a Digestabeli „reményvétel”-fogalmat a bizánci jog elvetette. A különös, tendenciózusnak tűnő jelenség okainak feltárására tesz kísérletet az alpon. Előzetesen feltételezni kell azt, hogy a bizánci kompilátorok a ma ismert jusztinianoszi szövegek alapján dolgoztak, s azt, hogy e tevékenységük a spes/ἐπιπίς exterminációját tekintve tudatos volt. Ezek előrebocsátása mellett az egyik ok lehet a kereszténység, és a (byzantin) teológia befolyása. (Érdekes, hogy a schisma utáni nyugati kanonistákat már egyáltalán nem zavarta a „teológiai erény” jogügyletek tárgyává tétele.) A másik feltételezhető ok az izauriaiak alatt végbement, birodalmi szintű (nyelvi, kulturális, jogi) re-grécizálás, amelynek nyilvánvalóan két forrásvidéke lehetett: az ógörög, ill. a korai bizánci kultúra. Az emptio rei speratæ és az emptio spei tényállása oly módon olvadt össze, hogy a forrás a „remélt dolog vételének” esetére is megengedte az olyan tartalmú ügylet megkötését, amelyben tisztán a vevő kockázata lesz a várt eredmény eladónak fel nem róható kimaradása. Az iskolapéldák egyéb források helyei körében a Bazilika a jogszatosság kizárt voltáról szóló ulpianusi és a fogás várt eredménye eladónak felróható kimaradásáról szóló celsusi töredéket lényegében – rövidítve és átstrukturálva – megőrizte (ezekben eredetileg sincs szó spes-ről). A Bazilika egyetlen helyen tartalmazza csupán a remény és az adásvétel konnotációját. Ebben azonban a remény nem ügyleti tárgy, hanem értékmérő alap. Codex Iustiniani vizsgált rendeletei közül a jövőbeli keresetjog átruházását az ajándékozó beleegyezésével megengedő szövegből is kiejtették ugyan a kompilátorok a remény szót, két kommentár (Theodórosz és Izidórosz) ugyanakkor tartalmazza azt. A bizánci fejezetet a Balkánon és Kelet-Európában is nagy hatást kifejtett Hatoskönyv (Hexabiblosz) negatív eredményű vizsgálata zárja.
- c) A **nyugat-európai jogtudomány** a következő vizsgálatok helyszíne. A *glosszátorok* tevékenységét összefoglaló alpon Imerius, Azo, Accursius és Vivianus Tuscus munkáit elemzi. Pomponius véleménye, mely szerint a remény adásvétel tárgyává tehető, elfogadásra talált már a közvetlen utókor juristái (pl. Paulus, Ulpianus) és a jusztinianoszi kompiláció esetében is. A glosszátorok hozzáállása tekintetében két tendenciaszerű jelenség definiálódik. Az egyik az, hogy az absztrakcióra törekvés első – meglehetősen halvány jelei – itt mutatkoznak meg. Áll ez először is Imerius – helyesnek tűnő – kategorizáló megközelítésére, melyből a reményvétel éppen kiszorult, ill. Azo felismerésére, hogy a vétel kockázatos (aleā emit). Érvényes továbbá az absztraháló törekvésre utaló megállapítás mind Vivianus, mind Accursius vizsgált glosszáira. A másik jelenség az, hogy a glosszátorok jogi indokolást alkalmaznak. Addig jutnak el, hogy egyfelől „a re-

mény is eladható”, másfelől pedig „a remény el is adható”. Egy Vivianus-glossza és egy *accursiusi* magyarázat alapján lehet a reményt nemcsak eladni, hanem engedményezni, ajándékba adni vagy záloggal megterhelni, vagyis rendelkezni azzal. A *kommentátori* irányzat alakjai közül az értekezés elsőként Bartolus munkáit vizsgálja. Kommentárjában voltaképpen újrastrukturálta a „remélt dolog vételének” és a reményvételnek a fogalmát. A bartolista Baldus továbbítte a fenti gondolatmenetet, s áru lehet maga a „*dubius eventus*”, a bizonytalan, kétséges esemény is. Bartholomæus másként közelítette meg a kérdést, és a függő gyümölcs vételére nézve új elméletet dolgozott ki. Jason de Mayno a remény jogi fogalmát tette vizsgálat tárgyává, és kétféle spezfogalmat különböztetett meg. Részletesen vizsgálta az értekezés a döntően jezsuita *kanonisztika* tanait – hatásuk ti. a legistákénál jelentősebbnek mutatkozott –, és a szakirodalomban újak tekinthető „irányzatokba” strukturálta a koncepciókat. Egyes kanonisták – Molina, Gómez, Aiala, Haunold, Hevia Bolanus, Mantica – szerint a reményvétel tárgya a „puszta” (*sola*) remény, ill. a szerzés reménye, vagy a jövődő haszon reménye (Turri). A dekretalista Gonzalez-Tellez szerint a remény mint a tulajdonátruházó és a zálogszerződések kifejezett tárgya megengedett. Az eddigiekkel ellentétben álló másik irányzat – Lessius, Azorius, Reiffenstuel – szerint a remény nem lehet jogügyletnek tárgya, hiszen az jogi értelemben nem is definiálható. Ezekon kívül kiemelkedő színvonalú meghatározást adott a dekretalista Schmalzgrueber és a jezsuita Zech. A *casus paralleli* tekintetében az előbbi irányzat képviselőinek egy másik része – pl. Scaccia, Bossius – a játékgügyleteket a reményvétel egy fajának tekintette. Álláspontjuk a párhuzam felvetése miatt mindenképpen figyelemreméltó, de vitatható. A már vizsgált *venditio fugæ*-t elsőként talán Azorius hozta összefüggésbe a reményvétellel, a *foenus nauticum*-ot pedig a jezsuita Salasius.

- d) A jogi *humanizmus* francia, német és németalföldi ún. „*kifinomult jogtudománya*” képviselőinek – így pl. Cuiacius, Frantzkus, Zoesius és Voet – felfogása újszerű és egységes abban a tekintetben, hogy a reményt csak *in locum* fogadják el az ügylet tárgyaként. Vagyis a remény a dolog, az áru, az anyagi jószág helyett tekintendő árunak. Voet mutatott rá talán elsőként, hogy a jövőbeli bányahozam vagy kitermelési jog megvétele szintén reményvétel, hiszen az ellenérték független a hasznoktól. Donellus-nál jelenik meg az irodalomban századokkal később ismét felmerült „*vagylagos áru*” (De Visscher) gondolatának magva. Donellus – s nyomán pl. a német praktikus, Struve – egyebekben rámutatott, hogy a vevő a speciális veszélyviselés fejében a hasznokra korlát nélkül szerez jogot. Néhányan (pl. Duarenus, Zasius) ugyanakkor visszatértek ahhoz a gondolathoz, hogy az áru kifejezetten és kizárólag csak a remény. A „*holland Cujas*”-nak is nevezett Noodt elsőként utalt a hagyatékvétel párhuzamaira.
- e) A következő pont kimerítően igyekszik vizsgálni a *természetjog* nagy alakjainak – Grotius, Gronovius, Cocceius, Pufendorf, Heineccius, Wolff – munkásságát. Az irányzat jelentős alakjai – paradigmájuknál fogva mondhatni szükségszerűen – hasonló témaköröket tartanak kiemelendőnek, mint a kanonisták a maguk morálteológiai alapján. A vagyoni helyzetek egyes kötelmi alapú eltolódásai, megváltozásai, valamint ezek indokolhatósága központi helyen áll, ennél fogva a centrális kérdés az egymásra tekintettel járó szolgáltatások értékegyensúlya. Ezért újra kiemelt jelentőségű a *pretium justum* és a *læsio enormis* fogalmának kiterjesztőleg történő értelmezése, valamint a hasznok el-, ill. felosztása, továbbá az ügylet *immanens* kockázatainak viselése stb. A jogtudós számára e kérdések körében a reményvétel jelensége

mirabili modo „kézre jön”. Cocceius pl. a biztosítói tevékenységet már egyenesen veszélyvételnek nevezi. Pufendorf külön fejezetet szentelt a reményvételnek, mely az adásvétel „különös faja”, perfekt vétel, s tárgya a spes probabilis. A tripusz-mese elemzése kapcsán Pufendorf eljut korát messze megelőzően az ún. nyilatkozati elv megfogalmazásával az akarati elv meghaladására. S ezeken kívül talán éppen Pufendorf jelölte meg elsőként a reményvétellel párhuzamos esetként az emptio per aversionem-et. Heineccius kifejtette, hogy a reményvétel – melyet szerencsevételnek (emptio fortunæ) is nevez – arra példa, amikor a visszterhes szerződés érvényességének nem akadály a szolgáltatások eredeti, teljes értékaránytalansága. Az értekezés terjedelmes alpontot szentelt a Wolff által kidolgozott aleatórius szerződési tannak, mely a reményvétellel együtt vagy anélkül több természetjogi és napjainkig hatályos kódexbe (pl. ALR, Code civil, ABGB) is bekerült. A modern szakirodalom eddig teljesen elhanyagolta Wolff téziseit. A reményvétel – melynek tárgya a jus acquirendi rerum dominii – gondolata mentén az adásvétel fogalmával írta le a szerencsejátékot, a biztosítást, az alimentációs szerződéseket, a bányaművelési részjogosultság megszerzésére irányuló visszterhes ügyletet.

- f) Az egyszerűség kedvéért a *pandektisztika* keretében tárgyalja az értekezés a német praktikusok és az usus modernus szerzőit is, és külön vizsgálja a német és a francia érett pandektatudományt, amely aligha juthatott a Digesta-források szavával homlokegyenest ellentétes álláspontra, majd az interpolációs irányzat néhány képviselője (Beseler, Eisele, Vassalli, Longo) lúgozza csak ki a reményvételből a remény-ideát. A pandektisztika a reményvételt eleinte rendszerint két helyen tárgyalja: a kötelelem tartalma, közelebbről az ügyleti feltételek között, valamint az adásvétel általános szabályai, pontosabban az áru fajai körében. Ezen kívül – ekkor még ritkábban, a modern német magánjogi dogmatikában azonban már szabályként – előfordul a téma a tévedés és a lehetetlen szolgáltatás tanainál is. További általános vonás az, hogy a szerzők a reményvételt ugyan rendszerint aleatórius szerződésnek minősítik, mégis azok csoportjától (szerencsejátékok, biztosítás) elkülönítve írnak róla. Az alpont vizsgálta Arndts és Wendt, ill. a történeti jogi iskola romanista ágazatát megalapozó Hugo és Heise munkáit; Savigny és Thibaut System-jét; a fogalomalkotó jogtudomány köréből Puchta, Brinz, Dernburg, Windscheid és Vangerow pandektatankönyveit; az érdekkutató jogtudományból Jhering és Fr. Mommsen monográfiáit, s végül Domat és Pothier traktátusait.
- g) A fejezet záró pontja a fontosabb, már hatályban nem lévő polgári jogi kódexeket (**bajor ptk.**, **ALR**, **szász ptk.**) elemezte, megindokolva ezek kiválasztását. Az 1756. évi bajor kódex (a kutatásnak nem része az 1616. évi bairisches Landrecht) homogén módon, a „reménybeli dolgok vétele” fogalom alá rendezi mind a spei, mind a rei speratæ emptio-t, azok klasszikus példáira is rámutatva. Kimondja a felértékelési sérelem miatti megtámadás, ill. a kellék- és a jogszavatosság kizártságát. A kódex számos további helyen megismétli a szerződési szabadság részeként a jogügyletek tárgyának a jövőbeli dolgokra történő kiterjesztését. A kódex egyik kommentárja szerint a visszaható hatály tilalma és a szerzett jogok védelme nem vonatkozik a „reménybeli jogok” (Hoffnungsrechte), azaz a jus futurum simplex, vagyis a váromány esetére. A porosz ALR kialakította az absztrakt reményügylet fogalmát. A kész jogszabály önálló fejezetet szentel a kockázatos ügyleteknek és a bizonytalan kimenetelű spekulációknak, mely a Wolff-féle rendszer ismeretéről tanúskodik. Itt jegyzendő meg, hogy még a legújabb német szakirodalomban sem mindenütt Wolffnak (ill. Grotius nyomán

Cocceius-nak), hanem csupán az ALR-nek tulajdonítják pl. a biztosítás szerencseszerződések közé kerülését. A legáldefiníció a *conventio aleæ, pactum spei*, Hoffnungskontrakten összefoglaló kategóriáját írja le, melyben a szolgáltatás mindig valamely *res incerta*, az ellenszolgáltatás pedig bármilyen *res certa*. A szász ptk. (1865) már tudatosan kerülte a kazuisztikus szabályozási metodikát: egyetlen, igen tömör szakaszban (1083. §) szabályozza a jövőbeli dolgok vételének valamennyi lehetőségét, elejtve a reményt mint árut. Az absztrahálás technikája figyelemre méltó. A jövőbeli dolgok eszerint kétfélék: olyanok, amelyek „a dolgok rendje és módja szerint létrejönnek”, ill. olyanok, amelyek létrejötte „tisztán véletlenszerű”. Ez a kifejezőmód széleskörű lehetőséget teremt a bírói mérlegelésre. További következmény, hogy minden olyan dolog, melynek – mérlegelés szerint – létrejötte nem *ab ovo* tisztán véletlenszerű, kétség esetén a dolog létrejöttének felfüggesztő feltételét viszi a szerződésbe. A vételárfizetés tehát – szintén kétség esetén – csak a véletlenszerűen létrejövő áruk vétele esetében feltétlen. A szabályozás tökéletesen ésszerű: a véletlenszerű áru a feltétlen vételárfizetéssel, a szokásos módon létrejövő áru pedig a feltételes vételárfizetéssel áll párban. A két kategória néhány esetben nehezen határolható el, ennek feladata a szabadon mérlegelő bírót terheli.

5. A reményvétel a hatályos külföldi jogokban

- a) Az értekezés 5. fejezete három alfejezetre bontott. A bevezető alfejezet a vizsgálandó jogforrások kiválasztásának módját és annak indokolását tartalmazza. Több szempont szóba jöhetett, amellyel egy külföldi állam jogának (magán- vagy polgári, ill. kereskedelmi jogi kódexének stb.) vizsgálata objektíve igazolható. Ilyen az általa produkált polgári törvénykönyv jelentősége, újdonsága vagy egyedisége. A második alfejezet a „**kontinentális jog**” országait vizsgálja. Az értekezés azon országok releváns joganyagának vizsgálata mellett döntött, amelyek a polgári jog „donor-kódexeit” alkották meg: Franciaország, Ausztria, Németország és Svájc. Külön indokolással ebbe az alfejezetbe került az EU másodlagos jogából vett szemelvényeket és a közös európai szerződési jog legújabb akadémiai tervezetét (DCFR) vizsgáló alpont is.
- b) Amennyiben a kutató a hatályos *francia* jogban a remény vagy a kockázat fogalmát technikus értelemben vagy jogügyleti tárgyként kívánja felkutatni, csalódnia kell. A Code civil a reményvétel ideáját nem fogadta el, s az ügylet lehetőségét nem így tartotta fenn. A hatályos törvény kinyilvánítja a nyereség és veszteség pusztá esélyének ellenérték-szerepét a szerződéses kötelemben. Vajon a pusztá esély mint valamely adás vagy tevés ellenértéke megalapozza-e azt az állítást, hogy a reményvétel más formában ugyan, de továbbél a CC-ben? Mindezek megválaszolásához meg kellett vizsgálni a kódex egészét. E vizsgálatok helyszínei azok a rendelkezések voltak, amelyek valamilyen módon – a szolgáltatás vagy a dolog jövőbelisége, átalányjellege folytán – a vételi szolgáltatás kockázatosságával hozhatók összefüggésbe. A XIX-XX. század francia jogirodalmában meglehetősen ritka tünemény a „*vente d'espérance*” fogalma. Egy 1836-ból származó kereskedelmi jogi tankönyv (Pardessus) annak ellenére adta egyik alfejezetének ezt a címet, hogy a kereskedelmi vétel szabályai között – tehát a Code de commerce „törvényjogában” – soha nem jelent meg a reményvétel. Az értekezés ismerteti a Code civil kommentátorainak, az ún. exegetikai iskola legnagyobb alakjainak – pl. Troplong, Dalloz, Aubry, Rau, Moulon – eredményét a jövőbeli

dolgok vételének ún. „minősítési tesztjével” kapcsolatban. A kérdés az volt, miként lehet eldönteni kifejezett rendelkezés hiányában, hogy adott vételi szerződés jövőbeli dolog vétele-e vagy sem.

- c) Az *osztrák* polgári törvénykönyv szerencseszerződésekről szóló fejezete a törvénykönyv kihirdetése óta nem változott. Az 1065. § tartalmazza a „várt dolgok” vételét, melyet – ezek után nem meglepően – remélt dolgok vételének nevez, s háttérjogként a szerencseszerződések fejezetét jelöli ki. A legáldefiníció (1267. §) szerint a szerencseszerződés az a szerződés, amelyben egy még ismeretlen előny reményét ígérik, ill. fogadják el. Ilyen ügyletek: a fogadás, a játék, a sorsjegy, minden olyan vétel és egyéb szerződés, melynek tárgya valamely remélt jog vagy jövőbeli, még meg nem határozott dolog, az életjáradék, a társadalombiztosítás, s végül a biztosítás és a tengeri kölcsön. A természetjogi eredetű fejezetben egyetlen alfejezet van, amely par excellence romanisztikai ihletettséggű: a negyedik, a reményvételé. Nem pandektista „találmány” ugyanis pl. a „hagyaték reményvétele” (1278-1283. §), hanem klasszikus-kori római. A jövőbeli bányahozam, ill. a kitermelési jog eladása szintén ilyen terminológiában jelenik meg. Az értekezés részletesen elemzi az újabb osztrák szakirodalomban (Winner, Mayer-Maly, Krejci, Binder, Gschnitzer, Reischauer, Wenusch) felmerült vitát a *læsio enormis* 1979. évi újraszabályozásával összefüggésben. A kereskedelmi jog irodalmát is vizsgálja az értekezés. A következtetés, hogy a „kereskedelmi reményvétel” attól nyeri el maga fölé a kereskedelmi *Sonderrecht* tárgyi hatályát, ha az ügyletkötő felek kereskedői jogállású személyek. A kérdésre, hogy a törvényjogban életben tartott intézmény milyen módokon él valójában tovább a bírói s az ügyleti gyakorlatban, a legbiztosabb választ a felsőbbíróság – különösen az *Oberster Gerichtshof* – gyakorlatának vizsgálata adja meg. Az értekezés közel félszáz, 1927 és 2007 között kelt jogesetet vizsgált meg. Mindez azt támasztja alá, hogy Ausztriában a reményvétel a polgári jog élő intézménye.
- d) Különös, hogy éppen a *német* BGB I. (*windscheidi*, pandektista) tervezete az, mely a reményvétellel kapcsolatban nem tartalmaz rendelkezéseket; a hivatalos indokolás szerint azért nem, mert az egyszerűen felesleges. Egyfelől ti. az ilyen ügyletek helyes megítélésére a szerződés általános és az adásvétel különös szabályai alkalmasak, másfelől az ügyletkötés lehetőségét a szerződő felek szabadsága kellően megalapozza az egyéb, a kockázati ügyletek jogi lényegét meghatározó jogszabályok keretei között, amelyek nem teszik lehetővé általános és mélyreható rendelkezések alkalmazását. Az indokolás egyébként a reményvételt kétfelé bontja: feltételes reményvételre (*emtio rei speratæ*) és feltétlen reményvételre (*emtio spei* vagy *aleæ*). A tervezet nem számol a szerencse-, avagy kockázatos szerződések homogenitásával, ekként legáldefiníciót sem alkot a számukra, noha elismeri, hogy azt valamennyi fontos bel- és külföldi elődje megtette. A Tervezet indokolásának rendszertani elemzése során megállapítható volt, hogy a reményvétel egyfelől megengedett ügylet, másfelől pedig az, hogy az ilyen szerződés perrel érvényesíthető, rendes kötelmet fakaszt, amennyiben az ügylet egyéb hibában nem szenved. A német polgári jog korai szakirodalma köréből az értekezés számosat megvizsgált (pl. Kühlenbeck, Crome, Stadthagen, Schuster, Heilfron, Matthiaß, Gierke, Dernburg). Ezt követően az újabb szakirodalmat teszi a fejezet a górcső alá. A német vételjogi szakirodalom és a BGB nagyobb kommentárjai már e téren is elszakadtak a pandektisztika eredményeitől, és a reményvétel ideáját részben megtisztították a századok alatt reá rakódott dogmatikai

„sallangoktól”, ezzel együtt azonban kiejtették a teljesen nyilvánvaló analógiákat. Az értekezés felveti újdonságként a forfetírozási ügyletet mint analóg esetet. A BGB kötelmi reform utáni szövegéből vizsgálja továbbá: az előállítandó vagy gyártandó ingó dolgok szállítására irányuló ügyletekre és a haszonélvezeti jog gyakorlásának átengedésére vonatkozó szabályokat, a német polgári jogi irodalomban népszerű témának tűnő (pl. Flume, Kupisch, Forkel, Walter) „váromány-vétel” kérdését annak felsőbírói gyakorlatával együtt; a szavatosi felelősség ügyleti kizárásának lehetőségét a kötelmi reform előtt és után; s végül a kereskedelmi reményvétel problematikáját.

- e) Svájc magánjoga a némethez hasonlóan főként hallgatással (egy helyütt implicit rendelkezéssel) engedi meg a szerződéskötéskor nem létező dolgok oly módon történő adásvételét, hogy a dolog létrejötte elmaradásának veszélyét teljesen a vevő viselje. Dologvételtől van tehát szó: sem a törvényi jog, sem a szövetségi legfőbb bírászkodás nem kezeli bevett fogalomként a reményvételt. Csak a jogtudomány ismeri el kifejezetten olyan adásvétel létét, amelyben nem vezet utólagos lehetetlenüléshez az, ha a szerződéskötéskor még nem létező dolog utóbb nem jött létre: a régebbi irodalomban „Hoffnungskauf”, az újabbban „Chancenvertrag”. A törvényben csak az utólagos lehetetlenülés esetében található olyan normatív rendelkezést (119. Art. 1-3. §), amely már implicite tartalmazza a reményvétel megkötésének lehetőségét. Az értekezés ezt követően kritikailag elemzi a svájci szakirodalom néhány – téves – reményvételi analógiáját.
- f) Az *európajogi* alfejezet csupán a másodlagos jogból vett szemelvények szintjén mozog, s külön indokolja, hogy miért a kontinentális jogi alfejezet végén tárgyalja a kérdést. Annyi mindenestre in genere megjegyezhető, hogy a remény vagy bármely eddigi technikus szinonímája mint árucikk vagy ügyleti tárgy kifejezett formában nem jelenik meg a szóban forgó forrásokban, s ez a „hiány” végső soron akkor sem meglepő, ha nyilvánvaló tény, hogy a másodlagos jognak a szerződéses jogviszonyok szabályozására irányuló elemei legnagyobb részben a fogyasztók védelmére, vagyis közvetve a gyengébb piaci szereplők ügyleti kockázatainak csökkentésére vonatkoznak. Kiemelendő még, hogy a „reményvételszerű” ügyleteket az európajog anticipálhatóan nem tiltja, s ennek egyik legmegbízhatóbb bizonyítéka az, hogy azokban a tagállamokban, amelyek magánjoga kifejezetten is elismeri a szerződéstípust – melynek emiatt kiterjedt bírói gyakorlata is van – (pl. Ausztria), a felsőbírói praxis egyetlen esetben sem tette félre e nemzeti jogszabályt (elsődlegesség). Olyan jogszabály vagy modell-norma volt keresendő, amely a piaci szereplők különféle egymás közötti ügyleteiben az általános, kockázatcsökkentő garanciális szabályoktól eltérést enged, vagy pedig azt az esetet szabályozza, amikor a szerződés megkötéskor annak tárgya még nem létezik. A másodlagos jogból egy rendelet és három irányelv volt álláspontom szerint a témával direkt összefüggésbe hozható. A kontinentális jogi alfejezet záró pontja az európai közös szerződési jog akadémiai tervezetének (DCFR) a jövőbeli dolgok vételére vonatkozó szabályait vizsgálta. A tisztességtelen feltételek, az áruk, az áruk adásvétele és a jövőbeli dolog fogalmának, ill. az ezek összefüggéseit szabályozó normák vizsgálata alapján megállapítható, hogy a DCFR a testi dolgok tekintetében kifejezetten nem zárja ki a reményvételszerű ügylet megkötésének lehetőségét, azonban az ilyen vétel kizárólag dologvételnélként értelmezhető.
- g) A harmadik alfejezet az **angolszász jogok** közül Anglia és Louisiana (USA) törvényi és bírói alkotás jogával foglalkozik, valamint bemutat egy igen érdekes arizonai esetet is. Az értekezés indokolja, hogy a louisianai jog vizsgálata miért az angolszász feje-

zetbe került. Az alfejezet bevezetője az angolszász jog vizsgálatához elengedhetetlen módszertani paradigmaváltásról tartalmaz összefoglalást. Ennek konklúziója, hogy a vizsgálandó problémát kizárólag annak praktikus oldaláról, minden kontinentális jogi köntösétől megfosztva, pőrén kell megfogalmazni: el lehet-e adni a szerződés megkötésekor még nem létező vagy az eladó birtokába még nem került dolgokat úgy, hogy a vevő akkor is tartozzék a kialakult vételár egészével, ha utóbb azért nem kap semmit az eladótól, mert annak hibáján kívüli okból nem jött létre vagy nem került a birtokába az eladott dolog. Az angol kereskedelmi praxis és gazdasági élet történelmi súlyú szerepéből kiindulva a válasz anticipálható „igen” volt.

- h) *Anglia* jogának érdemi vizsgálatát az értekezés a Sale of Goods Act-ekkel (1893, 1979) kezdi. A DCFR-hez hasonlóan itt is az „áruk” fogalmának definíciója a kiindulási pont. Emellett kérdés volt a tulajdonátszállás feltételrendszere az áru kellő meghatározottsága szempontjából, az adásvétel teljesítésének módja (pl. az egyidejűség problémái, az áru mennyiségi hibája). Megállapítható volt, hogy az Actek részletekbe menő szabályai között felfedezhetők az emptio per aversionem, ill. az emptio rei speratae esetei (dealings in a bulk, sale of unascertained or future goods by description, sale of a specified quantity of unascertained goods). A vizsgálatokból levonható következtetés az, hogy reményvételszerű adásvétel megkötésének törvényes akadálya nincsen, azonban az ilyen szerződés itt is kizárólag dologvételnélként értelmezhető. A következő alpont a reményvétel megjelenéseit a jogelmélet és az összehasonlító jog irodalmában, majd a XIX. század végi oxfordi romanisztika (pl. MacKintosh és Moyle) műveiben, ill. az angol szerződési jog legjelentősebb, modern opusaiban vizsgálta. Az „authorities” vizsgálatát az értekezésben a „Purchase of a Chance” esetjogáé követi; e fogalom szerint vétel tárgyává tehető a magántulajdon tárgyai mellett a pusztá véletlen, az eshetőség is.
- i) Az *amerikai* jog vizsgálatát az értekezés két elsőrangú autoritás, ifj. Story és Benjamin munkáinak vizsgálatával kezdi. Érdekes tény, hogy azok a jelentős amerikai jogtudósok, akik a reményvétel intézményével egyáltalán foglalkoznak a szerződési vagy a vételi jogról írott „treatises”-ban, mind rendelkeztek kifejezetten európai vagy egyéb kontinentálisjogi gyökerekkel, műveltséggel. A vizsgált kérdések tekintetében az amerikai jog az angolnak tükörképe, s ugyanez igaz a Benjamin utáni évtizedekre is, amennyiben a brit SGA és az amerikai Uniform Sales Act szinte szó szerint egyező szövegeit tekintjük. A jövőbeli dolgok vételének eseteit az angol jogban megismerthez hasonlóan kettébontja: van olyan eset, amikor jövőbeli dolog present sale, készvétel, s van, amikor kizárólag konszenzuális vétel, agreement to sell keretében értékesíthető. A lehetőségek között az dönt, hogy az eladott jövőbeli dolog valamely, az eladó tulajdonában vagy más módon a rendelkezése alatt álló dolog hozadéka-e, vagy harmadik személy dolgának alkotórésze, gyümölcse-e. Utóbbi esetben a készvétel érvénytelen, azonban konszenzuális agreement-ként érvényessé válik, ha a kérdéses dolgot az eladó megszerezte, és kinyilvánította, hogy tartja magát az eredeti – érvénytelen! – szerződéshez. Ezt az áttörést mind a common law gyakorlata, mind pedig az equity-gyakorlat a maga útján elérte az Egyesült Királyságban is és USA-ban is. Az esetjogi alpont megállapítja, hogy az amerikai case law álláspontja szerint nem adható el „sale” (készvétel, kereskedelmi vétel) keretében egy pusztá jövőbeli eshetőség anélkül, hogy annak valamilyen jelenbeli jogi alapja lenne. Így pl. nem adhatók el present sale keretében annak a haszonállatnak a jogi értelemben vett gyümölcsei,

amely még nincs az eladó tulajdonában, vagy a többségi álláspont szerint nem adható el a várt örökség (pontosabban az öröklési váromány; mere expectancy of succession), de eladható a megegyezésen (settlement) vagy a hitbizományon (entailment) alapuló váromány (reversionary interest). Az utolsó előtti alpont az arizonai Barringer-kráter rendkívül érdekes esetét vizsgálja, melyet a louisianai törvényi és esetjog elemzése követ mindhárom – 1808, 1825, 1870 – louisianai kódex tekintetében. Az alpont vizsgálja a jogszatosság kizárhatóságát, a hagyatékvetel lehetőségét, az aleatórius szerződések legális definícióját és a „Sale of a Hope” vezető esetjogát. Az alpont végén részletes vizsgálatok tárgyai a louisianai szénhidrogén-kitermelés egyes jogi megoldásai, melyek némelyikére a Supreme Court mondta ki a kódex reményvételi szabályának analógiáját.

- j) A vizsgálatok igazolták a reményvételi idea és az intézmény „túlélését”. A valódi kérdés azonban nem is annyira a túlélés ténye, mintsem inkább annak mikéntje, mintegy a „helyszíne” volt. Ilyen locus institutionis a jogszabály, a jogtudomány és a joggyakorlat, amelyek esetenként különös korrelációban állnak egymással. A legegyszerűbb eset nyilván a kifejezett jogszabályi megjelenés volt, hiszen ez szükségképpen vont maga után az irodalom és a praxis kutatásra alkalmas eredményeit (pl. ABGB, CC Louisiana, CC Federal de Mexico). A jogintézmény kodikális vagy egyéb normabeli kifejeződése ugyanakkor már önmagában is számos kérdést vetett fel azokban az esetekben, amikor a törvények az expresszivitásnak híján voltak (francia CC, BGB, ZGB-OR, angolszász normák). Hol kell keresni ekkor a reményvételt, kimondható-e, hogy kifejezett rendelkezés hiányában a szerződés ideája nem nyert elismerést? A megelőlegezhetően nemleges válasz azonban igazolásra szorult; ekkor a kutatás helye kizárólag a jogtudomány és a felsőbbírói praxis lehetett. Mindezek mellett elemi szükségszerűség volt a korábbi fejezetek alapján különbséget tenni az aleatórius ügylet, a játékügylet és a par excellence reményvétel között, hiszen előbbiek kodifikációs megjelenése viszonylag gyakoribb (olasz, francia, louisianai CC, ABGB, BGB), és ebből nem következik egyenesen a spei emptio elismert volta – szemben a szakirodalom gyakorta téves véleményével.

6. A reményvétel problémái a magyar polgári jogban

- a) A disszertáció e zárófejezete a „jog” három legfontosabb jelenségsíkján, a jogtudomány, a jogalkotás és a jogalkalmazás terén vizsgálja meg, hogy hazánk polgári jogában mit jelentett egykor, s mit jelent ma a reményvétel, azaz mennyiben fedezhetők fel abban az eddigi fejezetek alapján kikristályosodott „valódi” reményvétel nyomai, s mi az, amiben ettől a „magyar” reményvásár eltér. Elsődleges a magyar polgári jog modern és nemzeti értelemben vett kodifikációjának kora, vagyis a XX-XXI. század. Vizsgálni kellett tehát egyfelől, hogy a hatályos vagyronjog keretébe beilleszthető-e roncsolás nélkül a valódi reményvétel a maga különös elemeivel, másfelől pedig az volt a kérdéses, vajon a „honi” reményvásár belefér-e ezekbe a szintén „honi” sémákba. Abból ugyanis, hogy a magyar jogban jól kimutatható történeti úton kialakított „reményvásár”, ill. a valódi emptio spei nem ugyanaz, nem következik, hogy csak utóbbi beillesztése volna a problematikus. A valódi reményvétel releváns sajátosságai a kötelmi jogban kétféleképpen érhetőek el attól függően, hogy a reményvételt jövőbeli dolog vételének vagy par excellence reményvételnek tételezzük. Dologvétel esetén kifejezett felelősség- vagy szankciókizáró, más

megközelítésben joglemondó klauzulával, vagy „remény-vételi” értelmezésben, ekkor pedig az összes atípusos vételi szabály az áru e különleges voltából önként ered. A probléma magva az első esetben az, hogy a dologvételben az áruszolgáltatás kimaradása kizárólag kötelemszegésként értelmezhető, s ezzel nem fér össze magától értetődően a feltétlen vételárfizetési kötelezettség. Amennyiben ugyanakkor az áru a remény, avagy annak jogi pendant-ja, a kötelmi váromány, akkor a szerződés a megismert egyéb feltételek mellett az „üres háló” esetén is teljesítettnek tekintendő, s mint olyan a kötelemszegési szankciók kimaradásának oka a szerződés – teljesítéssel történő – megszűnése, nem pedig a joglemondás, mint az előző esetben. Az értekezés megállapítja, hogy a speciálisan „magyar reményvásár” – melynek egyik esete a „feltételes” (rei speratae emptio), a másik a „feltétlen” (spei emptio) – az osztrák jogból szivárgott be az ABGB magyar vagy német ajkú szakirodalmán keresztül.

- b) A XIX-XX. század fordulója körüli évtizedekben (1875-1928) a magyar polgári jog tudománya és kodifikációja hasonló formában folytatott kétpályás közlekedést a reményvétel tekintetében, mint a német civilisztika, noha tartalmi és oksági szempontból különbségek mutatkoztak. Hasonló, mert az első átfogó kódexkísérlet 1900-ban a BGB-hez hasonló módon mondott le a reményvétel törvénybe öntéséről. Attól kezdve „az ügy” le is került a napirendről, így a további törvény-kísérletek és indokolásaik, főelőadmányaik, bizottsági ülési jegyzőkönyvek – túltéve magukat a problémán – hallgattak a kérdésről. A jogtudomány ugyanakkor – szintén hasonlóan – mintegy másik pályán közlekedve, a maga helyén (laesio enormis, vételi tárgyak stb.) elemezte a reményvásár vagy -vétel problémáit. Az értekezés vizsgálta Wenzel Gusztáv, Wenczel Tivadar, Fodor Ármin, Kátóna Mór, Haller Károly, Márkus Dezső, Kiss Mór, Szladits Károly, Antalfy Mihály, Plósz Sándor és több, kisebb jelentőségű szerző álláspontját. A kutatás helyszíne a magyar magánjog kodifikációs folyamataiból pedig a Kt., az Apáthy-féle régi kötelmi tervezet, az 1900. évi MÁPtk. tervezete és indokolása, az 1914-es Ptk. tervezete, bizottsági szövege és indokolása, ill. az 1928. évi Mt. volt az adásvétel, a szerződés általános szabályai közül a szerződés tárgya és a kötelemszegések, továbbá az örökségvétel, a teljes vagyonátruházás, az engedményezés, a természetes obligációk, a játék- és különbözeti ügyletek (stb.) tekintetében. A m. kir. Curia (mint Legf. Ítélszék, Semmítőszék stb.) közzétett gyakorlatát is igyekezett feltérképezni az értekezés, s e tárgykörökből több mint egytucat „találatot”, döntvényt közölt. Mindezekből az rajzolódott ki, hogy a magyar jogban, amit reményvételnek mondanak, az valójában nem egészen az.
- c) Mindezek után az a kérdés következik, hogy miként találhat magának helyet a magyar polgári jogban a „valódi” reményvétel, ha annak egyetlen kézzelfogható jogszabályi alapja a szerződés szabadsága. Amennyiben ugyanakkor az ügylet jogszabályi alapja pusztán a szerződési szabadság, akkor számos, adott esetben távolinak tűnő körülményt és szabályt kell a górcső alá tenni annak megítéléséhez, hogy van-e helye a magyar polgári jogban a valódi reményvételnek, s ha igen milyen konstrukcióban. Igen szerényen alátámasztottnak tekintendők ugyanis a kommentárirodalom idevágó nézetei. Ha annak megválaszolása a feladat, hogy polgári jogunkban létezhet-e egyáltalán a „valódi” reményvétel, akkor mindkét elvi megoldási lehetőségét szem előtt kell tartani: egyfelől a dologvételt, másfelől a remény-vételt. Az értekezés vizsgálja az Alkotmánybíróság gyakorlatának a szerződési szabadság fogalmára kifejtett szerepét és hatását. A főkérdés a kockázatvállalás szabadságának értelmezése volt. Ennek nyilvánvaló pendant-ja ugyanakkor a kockázattalás negatív eredménye viselésének kötelezettsége.

Egyebekben részletekbe menően vizsgálja az értekezés a kockázatoktól fokozottan védett, s ellenkezőleg, a fokozott kockázatokat viselő piaci szereplőkre „irányadó” jogot, vagyis a fogyasztóvédelmi magánjogot és a nemzetközi vételi jogot. A konklúzió az, hogy egyik anyag sem tartalmaz olyan tilalmat, amely kikerülhetetlensége folytán megakadályozhatná a reményvételszerű ügyletek megkötését.

- d) A fejezet következő alpontja a szerződésszegésért való felelősség kizárásának problémáját vizsgálta, mivel a reményvétel dologvételi módozatában az „üres háló” esete nem lehet nem kötelemszegés (ezt az első látásra vitatható állítást az értekezés indokolja), ugyanakkor azonban a reményvételben ez az eset is a teljes vételár megfizetésére irányuló tartozással párosul. A kérdés az volt, ki lehet-e úgy zárni pl. előzetes joglemondással az „üres háló” esetén éledő polgári jogi szankciók (pl. árleszállítás, elállás, teljesítésre kötelezés, kártérítés) sorát, hogy az összeférjen a hatályos Ptk. rendelkezéseivel. E vizsgálatok eredménye az, hogy a szankciók kizárhatatlanok, s e probléma csak úgy kerülhető meg, ha megállapítjuk: a reményvétel nem lehet tiszta adásvétel, így nem lehet dologvétel sem. A kötelemszegési problémák mellett az értekezés tisztázza az érvénytelenség kérdését is, s erre azért volt szükség, mert a reményvétel eredeti kikötései szerint a vételár üres háló esetén is jár, ekkor pedig a szolgáltatás és ellenszolgáltatás értékaránytalanságának feltűnő volta külön bizonyítást nem is igényel, s az ügyletnek ajándékozási eleme nem lehet. Mind a hatályos jog alapján a Legfelsőbb Bíróság, mind pedig a készülő ptk. szakértői javaslata, de a hatályba nem lépett kódex is megoldja e problémát.
- e) Ezután az volt a nyilvánvaló kérdés, hogy a dologvételnélként elesett reményvétel „remény” vételeként megállhat-e, s milyen formában. E gócpont úgy ragadható meg röviden, hogy a magyar polgári jogban a dolog (létrejöttének, megszerzésének stb.) reménye nem lehet adásvétel tárgya, és kérdéses, hogy másként átruházható-e. Ennek pedig az az oka, hogy a remény nem dolog, így azon tulajdonjog fenn nem állhat. A problémát az értekezés a kft.-üzletrészek átruházásával kapcsolatban kialakult bírói gyakorlattal veti össze. Itt is az az eredmény, hogy a reményvétel nem lehet típusos szerződés (adásvétel). Meg kellett azonban vizsgálni azt a lehetőséget is, hogy a reményvétel mint váromány-vétel megállhat-e. Az eredmény: a várományi jog adásvétel tárgya nem lehet, ugyanakkor a várományi jog átruházható. Másképpen fogalmazva: a jogalany várományosi, függő jogi helyzetében helye lehet a jogutódlásnak. Ezt az értekezés az analóg bírói gyakorlat kiterjedt elemzésével törekszik alátámasztani.
- f) A végkövetkeztetés az, hogy a „reményvétel” a magyar polgári jog rendszerében nem adásvétel, hanem olyan vegyes, atipikus szerződés, amely rokon vonásokat mutat az adásvétellel, a munkaszerződéssel, az egyszerű társasággal, a játékügylettel (szerecszejátékkal), de mindezek közül a legszorosabb összefüggésben az adásvétellel áll, mivel a főszolgáltatás vagyoni érték (dolog vagy egyéb vagyonelem) megszerzésének várománya pénzért. Ezért a „reményvétel” neuralgikus kérdései a szerződésekre vonatkozó általános szabályok mellett az adásvétel normái alapján ítélandók meg, utóbbi esetében nyilván a „megváltoztatandók megváltoztatásával”.
- g) A következő pont a praxist vizsgálja. Az ügyleti gyakorlat átfogó vizsgálata nehéz, ezért ennek „bizonyítékaként” el kellett fogadni azt a valójában kétséges tényezőt, hogy adott perben a peres felek bíróság előtti eljárásuk során milyen ügyleteket tekintenek szerencseszerződésnek vagy reményvételnek. A kétségesség indoka az, hogy a felek ilyen érvelése kizárólag követelésük vagy védekezésük alátámasztása köré-

ben értékelhető, ezért az következetesen szubjektív, avagy érdekorientált. A bírói gyakorlat alapos vizsgálata után megállapítható, hogy „reményvétel” és „reményvásár” nem bevett, nem élő fogalmak, s helyette a magas vagy nem megszokott mértékű kockázatok megjelölésére a gyakorlat a szerencseelemet emeli ki. Az értekezés emiatt először a szerencseszerződések gyakorlatát foglalta össze, és a több száz döntésből kiválasztott mintegy kéttucatot 12 szerencseelem-típusba sorolta. A következő vizsgálatok célja a „reményvétel” és a „reményvásár” megjelenése volt a gyakorlatban, hiszen az a kérdés, hogy helyesen használja-e a praxis a fogalmat. A válasz itt is nemleges, noha igen kevés vizsgálható ítélet született, mely tartalmazná expressis verbis e kifejezéseket. További eredménye a vizsgálatoknak, hogy az ügyleti praxisban rendkívül gyakori, hogy a felek valamilyen esemény bekövetkezésének vagy elmaradásának a „reményében” kötnek szerződést egymással: az ügyleteknek a remény nem tárgya, legfeljebb motívuma.

- h) A fejezet végén annak elméleti lehetőségét kutatja az értekezés, vajon van-e mód par excellence reményvételt vagy azzal analóg ügyletet létrehozni. Az ún. iskolapéldáktól itt el kellett tekinteni, mivel azok mai megfelelője „piaci készvétel”. Három párhuzamos esetet találni, mely teljes azonosságot mutat a reményvétel történetileg hiteles és dogmatikailag helyes megjelenéseivel. Az első kettő szerződéses jogügylet, melynek tárgyként elfogadható a kötelmi váromány, vagy legalább a függő jogi helyzetbe kerülés lehetősége; az egyik a leszármazók szerződése várt örökségük tárgyában, a másik pedig az engedményezés és különösen a faktoring akkor, ha az engedményes vagy a faktor magára vállalja az ügyleti tárgynak a nemlétezéséből (veritás) vagy értéktelenségéből (bonitás) eredő kockázatokat. A harmadik megjelenés a gaiusi eset: a remény mint érték-összehasonlítási alap. Két analógiát talált az értekezés hatályos jogunkból. Az első kérdés csődjogi: vajon az adós be nem hajtott követeléseit névértékükön, a jövőbeli esedékességre tekintet nélkül, vagy pedig az adós adósának vagyoni helyzetére tekintettel, a követelések várható megtérülését is figyelembe véve kell-e feltüntetni a zárómérlegben, s majd miként kell azt engedményezni? A második analógia a találdíj és a játékügyletek köréből való. A kérdés az, hogyan kell megállapítani a méltányos találdíját annak, aki a húzás előtt megtalált lottószelvényt a játékosnak még szintén a húzás előtt visszaadja, s utóbb a szelvényre nyeremény esik.

7. Az eredmények hasznosítási lehetőségei

- a) A kutatás hasznosíthatósága két összefüggésben merülhet fel álláspontom szerint. Az értekezésnek – reményeim szerint – az eddigiekben összefoglalt tartalmi eredményei mellett nem haszontalanok a módszertani megközelítései sem. Az előbbiektől itt külön kiemelendő egyfelől az az évezredek során át tendenciózusnak tűnő momentum, hogy a gazdasági forgalom alanyainak üzleti céljaik megfogalmazása és lebonyolítása során csak fantáziájuk szabott és szab határt. Másfelől hangsúlyozandó, hogy e fantáziadús üzleti célok lebonyolításának a jogrend – természetesen az erkölcsi stb. szabályok keretein belül – elvben soha nem lehet a gátja. Az ugyanakkor világos, hogy a mégis kikerülhetetlennek látszó akadályok lebontásában már nem az ügyfelek, hanem a jogászság képzelőereje és tehetsége az egyetlen eszköz. Reményeim szerint a jogtudósi elme ilyen akadályokat lebontó, átugró vagy megkerülő mű-

ködésének szép példáit tartalmazza az értekezés mind az ókori, mind az újabb kori és hatályos jogi fejezetekben bemutatott analógiák vagy éppen azok kritikája révén.

- b) Az alkalmazott módszer tekintetében pedig hangsúlyozandó, hogy az igazodik a „monográfia” eredeti jelentéséhez, mely szerint az olyan irat, mely a tudomány egyetlen tárgyával kimerítően foglalkozik. A hangsúly az „egyetlen tárgy”-on és a „kimerítő” jelzőn van. A kutatás tárgya, a reményvétel, a római jogi és polgári jogi tankönyvekben (legyen az magyar, német, osztrák, francia, angol, olasz vagy spanyol) rendszerint nem szerepel vagy mindössze egymondatos kitérőként jelenik meg. A mára elterjedt, kézikönyv léptékű tankönyvek, jogterületet összefoglaló nagymonográfiák pedig legfeljebb 1-2 bekezdést szentelnek a kérdésnek. Ez rendjén is van így, s csak azt támasztja alá, hogy a kutatás tárgya jól körülhatárolhatóan „egyetlen tárgy”-nak minősíthető. A téma „kimerítő” jellegű kibontásához pedig – álláspontom szerint – hozzátartozik a részletekbe menő történeti és élő jogi összehasonlítás is (mely egyébként az európai civilizztikában újra divatossá kezd válni). Egy intézmény valódi képének pixeljeit ugyanis azok az álláspontok adják, amelyeket az adott tárgyról a mindenkori jogtudós, jogalkotó, ill. jogalkalmazó vélt, kigondolt.

IV. rész

Az értekezés témaköréből készült publikációk jegyzéke

1. *A „római típusú reményvétel” problémái a görög jogban.*
In: JSz 12 (2010)
2. *A reményvétel irodalmi forrásai.*
In: PhD Tanulmányok 9 (2010) 57-88.
3. *Über den Hoffnungskauf nach römischem Recht.*
In: Mozaiktöredékek a Pécsi Ítéltábla tudományos műhelyéből. Pécs 2007. 147-158.
4. *Aleatorischer Kauf nach römischem Recht.*
In: OIR 11 (2006) 7-29.
5. *Emptio spei.*
In: Molnár Imre Emlékkönyv. Szeged 2004. 63-86.
6. *A reményvétel „iskolapéldái” a római jogban.*
In: Jura 10/1 (2004) 32-38.

